

XI

ATHENÆUM

A T H E N Æ U M

COMMENTARII HISTORIÆ ET CULTURÆ

VOLUMEN XI

MIENSCI

MMV

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ІНСТИТУТ ГІСТОРЫИ

Віцебска-Рыжскія акты XIII—XVII ст.:

Дагаворы і службовая карэспандэнцыя паміж органамі кіравання горада
Віцебска і ганзейскага горада Рыгі (з былога комплекса *Ruthenica*
Дзяржаўнага Гістарычнага Архіва Латвіі)

Падрыхтаваў Алег ДЗЯРНОВІЧ

Выпуск I:
Документы гаспадарча-гандлёвыя, XV—XVI ст.

Мінск
ATHENAEUM
2005

УДК [947.6 + 947.43] “14/15”

ББК 63.3(4Бел) + 63.3(2L)

В 549

Публікуеца паводле пастановаў Бюро Аддзялення гуманітарных навук і мастацтваў (пратакол № 4 ад 18.IV.2005) і Рэдакцыйна-выдавецкай камісіі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (пратакол № 1 ад 18.V.2005).

Праца ў архівах стала магчымаю дзякуючы падтрымцы American Council of Learned Societies.

Навуковы рэдактар:

доктар гісторычных навук Георгі Я. Галенчанка (Інстытут гісторыі НАН Беларусі)

Рэцэнзенты:

доктар гісторычных навук Юры Бохан (Інстытут гісторыі НАН Беларусі)

кандыдат гісторычных навук Васіль Варонін (Беларускі Дзяржаўны Ўніверсітэт)

кандыдат гісторычных навук Валеры Мянжынскі (Інстытут гісторыі НАН Беларусі)

В 549

Віцебска-Рыжскія акты XIII—XVII ст.:

Дагаворы і службовая карэспандэнцыя паміж органамі кіравання горада Віцебска і ганзейскага горада Рыгі (з былога комплекса *Ruthenica* Дзяржаўнага Гісторычнага Архіва Латвіі). Выпуск I: Документы гаспадарча-гандлёвыя, XV—XVI ст. / Падрыхтаваў Алег Дзярновіч; НАН Беларусі, Інстытут гісторыі. – Mn.: ATHENAEUM, 2005. – 88 с., іл. (Athenaeum, Том XI).

ISBN 985-6374-14-6

Багацце культурных ды гандлёва-гаспадарчых контактаў дауніх віцяблянаў і рыжанаў у XIII—XVII ст. адлюстравана на старонках дакументаў, большасць з якіх публікуеца ўпершыню. Зборнік дакументаў разлічаны на навукоўцаў, выкладчыкаў і студэнтаў гісторычных і філагічных спецыяльнасцяў, на ўсіх цікаўных да гісторыі Беларусі і іншых краін рэгіёну Балтыйскага мора.

ББК 63.3(4Бел) + 63.3(2L)

В 549

ISBN 985-6374-14-6

© Дзярновіч А., 2005

© Athenaeum, 2005

ЗМЕСТ

Слова ад публікатара

Гісторыя архіўнага комплекса *Moscowitica-Ruthenica* Рыжскага магістрата

Схема 1: Эвалюцыя архіўнага комплексу *Moscowitica-Ruthenica*

Схема 2: Суадносіны паняццяў аддзела і комплексу *Moscowitica-Ruthenica*

Прынцыпы публікацыі кірылічных дакументаў

Тэксты дакументаў

№ 1. [1470]. [Віцебск]. – Ліст-пасланне старасты Віцебскага і Мікалая Няміравіча да Рыжскай Гарадской Рады з просьбай ад імя Караля і Вялікага князя Казіміра прыслаць у Віцебск майстра для рамонту мураванай пабудовы (“склепъ вѣчаный оправити”) і з абмеркаваннем пытання аплаты працы

№ 2. [1520—1522], верасня 29. Віцебск. – Ліст-пасланне ваяводы Віцебскага і маршалка гаспадарскага Івана Багданавіча Сапегі да Рыжскай Гарадской Рады з падзякай за вяртанне з Рыгі віцебскага мешчаніна, які насуперак забаронам прадаваў непрыяцелю кальчугі (“панцири”)

№ 3. 1558, чэрвеня 18. Віцебск. – Ліст-пасланне войта Віцебска Стэфана Цімафеевіча Лускіны да службовых асобаў (“ратманомъ и спрацомъ”) Рыгі [бурмістру] Юргену Падэлю (Юри Подъле), ратманам Гансу Бутэ (Ганусу Бү[тте]) і Гансу Збаку (Ганусу Збаку) з інфармаваннем пра пашкоджанне старых віцебскіх вагаў, пра накіраванне ў Рыгу мешчаніна Юркі Гутаравіча (Юрька Гуторовича) з новымі вагамі і з просьбай прывядзення гэтых вагаў да рыжскай шкалы

№ 4. 1559, ліпеня 8. Віцебск. – Ліст-пасланне войта Віцебска Стэфана Цімафеевіча Лускіна да Рыжскай Гарадской Рады з просьбай выверыць новыя віцебскія вагі паводле рыжскага ўзору ды пераправіць іх праз Дынабург (Невгинь) у Віцебск за кошт віцябліянаў

№ 5. [1559], жніўня 18. Віцебск. – Ліст-пасланне войта Віцебска Стэфана Цімафеевіча [Лускіны] да Рыжскай Гарадской Рады з інфармацыяй пра тое, што новыя віцебскія вагі віцебскім мешчанінам Юркам Гутаравічам з дапамогаю рыжскага службоўца Каспара (Касъпора кубовича) ужо вывераныя паводле рыжскай шкалы, і з просьбай даслаць з Рыгі ў Дынабург (Невгинь) ліст, каб гэтая вагі былі там бесперашкодна пратушчаныя

№ 6. 1560, красавіка 14. Віцебск. – Ліст бязмытны войта Віцебска Стэфана Цімафеевіча Лускіны да службовых асобаў усяго ВКЛ з інфармаваннем пра тое, што Кароль і Вялікі князь вызваліў віцябліян ад

*уплаты мыта і з просьбай на гэтай падставе вызваліць віцебскага
мешчаніна Івана Лук'янавіча Клушина ад сплаты мыта*

*№ 7. 1575, лютага 26. Віцебск. – Ліст-пасланне войта Віцебска да
Рыжской Гарадской Рады са скаргаю на рыжскіх фасоўшчыкаў
("бракаровъ") селядцоў*

Факсіміле дакументаў

Каментарыі да дакументаў

Спіс словаў, якія ўстойліва пішуцца пад цітламі

Слоўнік

Спіс скарачэнняў

СЛОВА АД ПУБЛІКАТАРА

Зусім не простая задача звяртацца да старабеларускіх дакументаў з комплексу Ruthenica былога Рыжскага Гарадскога Архіву пасля такіх выдатных даследчыкаў гэтых матэрыялаў, як Герман Гільдэбранд у XIX ст. і Ганна Л. Харашкевіч у XX ст. Ужо зададзены высокі ўзровень апрацоўкі беларуска-лівонскіх архівалій, а патрабаванні сучаснай археаграфіі настолькі маштабныя, што апісанне і падрыхтоўка да выдання кожнага дакументу займаюць немалы час.

Але важна адзначыць – далёка не ўсе дакументы з былога фонду Ruthenica, якія тычацца гісторыі Беларусі і Вялікага Княства Літоўскага, даследаваныя і апублікованыя. Сярод россыпу архіўных скарбаў вылучаюцца тэматычна кампактныя групы дакументаў і сярод іх тыя, якія публікатар назваў “Віцебска-Рыжскімі актамі” – дагаворы і службовая карэспандэнцыя органаў кіравання Віцебска з ганзейскім горадам Рыгай. У адрозненне ад полацкіх матэрыялаў, віцебска-рыжскія дакumentы сапраўды менш вывучаныя і практычна не апублікованыя (за выняткам найдаўнейшых гандлёвых дагавораў). Такім чынам, задачы нашага археаграфічнага праекту ўяўляюцца наступныя: выяўленне, вывучэнне і выданне ўсіх матэрыялаў па зносінах Віцебска і Рыгі, якія патрапілі ў фонд Ruthenica былога Рыжскага Гарадскога Архіву.

Падобна, што праца гэтая расцягнецца на некалькі гадоў. Сучасныя камунікацыйныя праблемы таксама не спрыяюць хуткай рэалізацыі праекту. Але на пачатку 2005 году ўжо былі падрыхтаваныя некалькі дакументаў, якія тэматычна ўкладваюцца ў паняцце гаспадарча-гандлёвых матэрыялаў XV—XVI ст. Таму публікатар прыняў рашэнне распачаць выданне дакументаў, маючы на ўвазе найхутчэйшае ўвядзенне іх ва ўжытак як гістарычных крыніц. Пры гэтым вялікая ўвага надаецца праблемам удакладнення датаванняў і інтэрпрэтацыі гістарычнай інфармацыі. Публікатар мяркуе, што таксама праблемы мовы не павінны ігнаравацца гісторыкамі. Такая важная задача, як падрабязнае палеаграфічнае апісанне (з прывядзеннем характарыстыкі знешняй формy дакумента), будзе рэалізоўвацца надалей і гэтыя матэрыялы складуць асобны выпуск “Віцебска-Рыжскіх актаў”. У перспектыве – таксама публікацыя ўсіх дагавораў паміж Віцебскам і Рыгай, а таксама дакументаў іншай тэматыкі. Пакуль што мяркуемая колькасць выпускаў – каля дзесяці.

Віцебска-Рыжскія акты інфармуюць нас не толькі пра афіцыйныя прагматычныя, прыязныя ці насцярожаныя адносіны двух значных падзвінскіх гарадоў. Гэтыя дакumentы таксама дапаўняюць карціну штодзённага жыцця месцічаў у Сярэднявеччы і раннім Новым часе, з'яўляюцца цікавай крыніцай па гісторыі мовы, гістарычнай метралогіі і анамастыцы. За каліграфічнымі ці размашыстымі радкамі тэксту праяўляюцца партрэты іх стваральнікаў, для разумення гісторыка-психалагічных тыпаў якіх для нас важная кожная дэталь дакументу.

Неабходна таксама некалькі каментарыяў да ўжывання тэміну *Акт* у нашым праекце. Сама дэфініцыя *Акта* мае ў дыпламатыцы дыскусійны харктар. Вывучэнне дакументаў па гісторыі дыпламатычных зносін падводзіць публікатара да высновы, што спецыфічны дыпламатычны метад фармулярнага аналізу актаў апраўданы пры даследаванні і іншых крыніц па палітычнай і гаспадарчай гісторыі, якія не з'яўляюцца ў класічным сэнсе актамі з юрыдычнымі контрагентамі. У нашай працы тэрмін *Акт* выкарыстаны ў шырокім сэнсе слова і ўключае ў сябе таксама службовую карэспандэнцыю.

На заканчэнне ўводнай часткі публікатар хocha скласці словы падзякі ўсім калегам, якія сваімі парадамі, кансультатацыямі і заўвагамі дапамаглі ў самым пачатку праекту, калі вызначаліся многія прынцыпы яго рэалізацыі. Ганна Л. Харашкевіч (Інстытут славяназнаўства і балканістыкі РАН, Масква) умацавала маю рашучасць узяцца за публікацыю Віцебска-Рыжскіх актаў і давала парады, у прыватнасці, па гістарычнай метралогіі. Аляксандр Іваноў (Даўгаўпілскі Універсітэт, Латвія) кансультаваў па гісторыі архіўнага комплексу *Moscowitica-Ruthenica*. Прапанаваныя мною прынцыпы публікацыі Віцебска-Рыжскіх актаў былі актыўна прадыскутуваны ў Аддзеле спецыяльных гістарычных навук Інстытута гісторыі НАН Беларусі і адносна іх разгорнута выказаўся Георгій Я. Галенчанка, Але́сь Жлутка, Але́сь Груша. Дыскусія дазволіла публікатару выразна размежаваць лінгвістычны і адаптаваны варыянты публікацыі дакументаў. Як вельмі каштоўныя магу назваць моўныя кансультатацыі Уладзіміра Свяжынскага (Інстытут гісторыі НАН Беларусі). Безумоўна, шаноўныя рэцэнзенты, кожны ў сваёй галіне, аказалі публікатару значную дапамогу. Метрыкант Валеры Мянжынскі (Інстытут гісторыі НАН Беларусі) актыўна падтрымаў маю, на першы погляд рызыкоўную, ідэю лінгвістычнага варыянту публікацыі і сваім спрактыкованым вокам выявіў некаторыя недакладнасці. Юрась Бохан (Інстытут гісторыі НАН Беларусі) даў кансультатацыі да каментарыяў, асабліва па гісторыі зброі. Парады Васіля Вароніна (Беларускі Дзяржаўны Ўніверсітэт) былі вельмі карыснымі таму, што ён з'яўляецца сапраўднымі знайцамі гісторыі Паўночнай Беларусі. Па віцебскіх рэаліях таго часу публікатара кансультавалі таксама археолагі Вольга М. Ляўкова (Інстытут гісторыі НАН Беларусі) і Лявон Калядзінскі (Беларускі Дзяржаўны Педагагічны Ўніверсітэт імя Максіма Танка).

Складанацца праблем, якія часам падаюцца партыкулярнымі, дыктуюць патрэбу ў такіх шырокіх кансультатацыях. І мне вельмі прыемна, што калегі паставіліся да маіх пытанняў нефармальна і выявілі гатоўнасць дапамагчы.

А. Дз.
Мінск, 11 сакавіка 2005 году

ГІСТОРЫЯ АРХІЎНАГА КОМПЛЕКСА
MOSCOWITICA-RUTHENICA
РЫЖСКАГА МАГІСТРАТА

Гісторыя распарадзілася, каб з усіх даўніх лівонскіх архіваў найлепш ацалелі калекцыі дакументаў Рыжскага магістрата (Рыжскай Гарадской Рады). У XIV—XV ст. фактычнаю галавою лівонскіх гарадоў аказалася Рыга, якая кіравала полацкім і наўгародскім канторамі німецкіх купцоў і зносінамі з іншымі ганзейскімі гарадамі. Таму ў Рыжскім магістрацкім архіве адклалася вялікая колькасць знешнепалітычных дакументаў, у тым ліку полацкіх¹ і віцебскіх.

Дакладны час узнікнення архіва Рыжскага магістрата невядомы. Мяркуеца, што фармаванне архіва распачалося хутка пасля ўтварэння магістрату горада Рыгі і ягонай канцылярыі (каля 1226 г.)². Спачатку справаводства знаходзілася ў кампетэнцыі гарадскога натарыуса (гарадскога пісара); завяршэнне працэсу фармавання сталай канцылярыі магістрата адбылося ў XIV ст.³ Але самі сховішчы дакументаў Рыжскага магістрата сталі называцца “архівам” толькі з 1598 г.

У 1282 г. Рыга далучылася да гандлёвага і палітычнага саюзу паўночні-німецкіх гарадоў – Ганзы, – і з гэтага моманту важнай функцыяй Рыжскага магістрату стала падтрыманне гаспадарчых і палітычных сувязей з Руссю (у шырокім разуменні, але найперш з Падзвінскім землямі ўжо ў складзе Вялікага Княства Літоўскага). Дакументы па гэтых зносінах першапачаткова адкладаліся ў розных структурных частках архіва. Найбольш важныя дакументы (пергаменты арыгіналаў дагавораў) захоўваліся ў спецыяльным памяшканні скарбу Рыжскага магістрата – Kämmerei. Менавіта гэтая частка архіва пазней, у XVII—XVIII ст., стала вядомаю як Унутраны архіў (Inneres Ratsarchiv). Актуальная справаводчая дакументацыя магістрата захоўвалася непасрэдна ў канцылярыі, у тым ліку перапіска Рыгі з гарадамі ВКЛ, асобныя дагаворы (арыгіналы і копіі), пасланні Вялікіх князёў Літоўскіх і іх намеснікаў, копіі найважнейшых дакументаў, што захоўваліся ва Унутраным архіве. У другой палове XVIII ст. гэтая частка архіва стала называцца Знешнім архівам (Ausseres Ratsarchiv)⁴. Гістарычна ў Знешнім архіве ўтварыўся аўтаномны аддзел *Moscowitica—Ruthenica*, назва якога ўпершыню зафіксавана ў вопісе, складзеным у XVII ст.⁵

¹ Хорошкевич А. Л. Русские грамоты 60—70-ых годов XV в. из бывшего Рижского городского архива // *Археографический ежегодник за 1965 г.* М., 1966. С. 325—341.

² Иванов А. С. “Moscowitica—Ruthenica” в Латвийском Государственном Историческом архиве: история формирования комплекса, состав и введение в научный оборот // *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. 2004, № 3. С. 49.

³ Енш Г. *Из истории архивного дела в Латвии*. Рига, 1981. С. 23—24.

⁴ Енш Г. *Из истории архивного дела в Латвии*. С. 61.

⁵ LVVA. Ф. 673. Воп. 1. Спр. 1482 (Капсула IV, 1228—1615, *Ruthenica*); Спр. 1483 (Капсула М III, *Moscowitica*). Гл.: Иванов А. С. “Moscowitica—Ruthenica”… С. 49.

У 1882 г. матэрыялы Знешняга архіву Рыжскага магістрату былі ўлучаныя ў наваствораны Рыжскі Гарадскі Гістарычны Архіў, які існаваў як самастойная гарадская ўстанова. Гістарычныя назвы аддзелаў архіва былі захаваныя. Ужо пасля ліквідацыі Рыжскага магістрата, у 1890 г. у склад Рыжскага Гарадскога Гістарычнага Архіва ўлады перадалі і матэрыялы Ўнутранага архіва. Пад час Першай Сусветнай вайны ў верасні-каstryчніку 1915 г. найбольш каштоўныя дакументы комплексу *Moscowitzica—Ruthenica* (128 дакументаў XIII—XVIII ст.) былі вывезеныя (эвакуяваныя) з Рыгі ў Петраград, дзе захоўваліся ў Рукапісным аддзеле Акадэміі Навук. Гэтыя дакументы вярнуліся ў Рыгу ў 1927 г.⁶ Таксама матэрыялы комплексу вывозіліся нямецкімі акупацыйнымі ўладамі ў 1944 г. у Чэхію, адкуль яны былі вернутыя ў 1945 г.

У 1919 г. у незалежнай Латвійскай Рэспубліцы быў заснаваны Дзяржаўны Архіў Латвіі. У 1962 г. на базе Дзяржаўнага Архіва Латвіі ў складзе Архіўнага ўпраўлення пры Савеце Міністраў Латвійскай ССР быў утвораны Цэнтральны Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвійскай ССР (ад 1991 г. – Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвіі / Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs, далей – LVVA). У тым жа 1962 годзе ў Цэнтральному Архіў быў перададзеныя калекцыі скасаванага Рыжскага Гарадскога Гістарычнага Архіва. Пры гэтым, як вынікае з параўнаўчага аналізу, была захаваная ўнутраная структура архіву Рыжскага магістрата⁷. Сёння фонды былога Рыжскага Гарадскога Гістарычнага Архіва сканцэнтраваныя ў філіі LVVA ды захоўваюцца ў асобным будынку ў Старым горадзе Рыгі – па адресу Palasta ielā 4⁸. Былы Унутраны архіў Рыжскага магістрата складае Фонд 8 (1.446 справаў за перыяд 1220—1878 гг.), Знешні архіў Рыжскага магістарта – Фонд 673 (4.059 справаў за 1220—1867 гг.). Але комплекс *Moscowitzica—Ruthenica* як самастойнае структурнае падразделенне і адзінка ўліку дакументаў больш не існуе.

Трэба падкрэсліць, што частка дакументаў па зносінах Рыгі, Лівоніі і Ганзы з беларускімі землямі і ВКЛ захоўвалася ва Ўнутраным архіве і ў комплекс *Moscowitzica—Ruthenica* не ўваходзіла. Апошнім часам пашыраеца меркаванне, што збор *Moscowitzica—Ruthenica* варта разглядаць не толькі як некалі аўтаномны аддзел былога Знешняга архіву, але і шырэй – як гістарычны комплекс дакументаў, аб'яднаны тэматычна⁹. У такім разе ў рэканструкцыі комплекса неабходна грунтавацца на дакументах, што цяпер складаюць два фонды – № 673 і № 8. Апроч таго, асобныя дакументы

⁶ Боголюбова Н. Д., Таубенберг Л. И. О древнерусских памятниках XIII—XIV вв. Рижского городского архива // Учёные записки Литовского государственного университета им. П. Стучки. Т. 36. Филологические науки. Сборник кафедры русского языка. Вып. 6. Рига, 1960. С. 8.

⁷ Центральный государственный исторический архив Латвийской ССР. Краткий справочник. Ч. 1 (1220—1918). Рига, 1980. С. 24.

⁸ У адрозненні ад іншых фондаў LVVA, якія захоўваюцца па адресу Slokas ielā 16. Гл. падрабязней Інтэрнэт-сайт архіва: <http://www.arhivi.lv/engl/en-dep-lvva.htm>

⁹ Гл. падрабязней: Иванов А. С. “Moscowitzica—Ruthenica”... С. 50.

комплексу могуць быць выяўленыя і ў іншых фондах LVVA, куды яны маглі патрапіць выпадкова. Да прыкладу, матэрыялы па зносінах Полацка і Пскова з Рыгай знаходзяцца ў фондзе “Калегія ландратаў Ліфляндый”¹⁰.

Найбольш шматлікія ў Знешнім архіве Рыжскага магістрата матэрыялы XV ст. Уяўлецца, што гэта звязана не толькі з павелічэннем знешнегандлёвых і знешнепалітычных контактаў, але таксама з рэарганізацыяй архіўнай справы ў самой Рызе¹¹. Ужо ў XVI ст. былі складзеныя першыя вопісы дакументаў Унутранага архіву (1507 г.)¹², а таксама матэрыялаў, якія пазней утварылі аддзел *Moscowitica—Ruthenica* Знешняга архіву (1599 г.)¹³. Параўнаўшы вопіс 1599 г. з пазнейшымі апісаннямі XVIII ст.¹⁴, Ганна Л. Харашкевіч прыйшла да высьновы, што на працягу трох стагоддзяў гэты аддзел не панёс значных стратаў¹⁵. У пэўным сэнсе матэрыялам комплексу *Moscowitica—Ruthenica* пашэнціла – стратаў сярод іх практычна не было. Да прыкладу, калі ў 1674 г. у выніку пажару ў Рыжскай ратушы згарэлі амаль усе сярэднявечныя дакументы, дакументы комплексу *Moscowitica—Ruthenica* не пацярпелі¹⁶.

З канца XVI – пачатку XVII ст. дакументы Ўнутранага архіву захоўваліся ў спецыяльных скрынках (*capsula*), а ў 1766 г. былі вырабленыя бляшаныя скрыні і для матэрыялаў Знешняга архіву. Адпаведным чынам і сістэма ўліку гэтых матэрыялаў мела сваю спецыфіку: для Ўнутранага архіву – *capsula A, B, C*; для Знешняга архіву – *Kasten Nr. 18, 19, 20*. Пасля няўдалай перашыфроўкі дакументаў былога Знешняга архіву ў канцы 50-х гадоў XX ст. (як Фонду 2) архівісты вярнуліся да ранейшай сістэмы ўліку дакументаў па скрынках¹⁷.

Распавяддаючы пра гісторыю рыжскіх архіўных збораў, якія ў сваім сістэматизаваным выглядзе існуюць хутка ўжо амаль сем стагоддзяў, варта яшчэ з’акцэнтаваць увагу на паходжанні асобных складовых частак аддзелу *Moscowitica—Ruthenica*. Латвійскі даследчык Аляксандр Іваноў (Даўгаўпілскі Ўніверсітэт) надае тут асаблівае значэнне рэестру Знешняга архіву,

¹⁰ LVVA. Ф. 214. Воп. 6. Спр. 114, Спр. 115, Спр. 116. Гл.: Иванов А. С. “*Moscowitica—Ruthenica*”... С. 50.

¹¹ *Полоцкие грамоты I*, с. 8.

¹² LVVA. Ф. 8. Воп. 1. Спр. 59 (Register der Privilegien der Stadt Riga auf Befehl des Raths im J. 1507 angefertigt).

¹³ *Nachrichtung von alter Rewßischer Kaufhandlung und von Nauwgartischen Conthor 1599; LVVA. Ф. 73. Воп. 4. К. 19. № 258 (Verzeichnis vom Jahr 1599 über die im Rigaschen Archiv vorhandenen, auf den russische Verkehr und den Nowgorden Hof bezüglichen aelteren Dokumente”).*

¹⁴ *Verzeichnis der in dem Rigenischen inneren Raths-Archiv bewahrten alteren Urkunden [J. C. Berens]. – Beilage zu: Blatt zur Chronik von Riga mit angezeigten Urkunden. An den Grafen von Falckenstein*. Riga, 1780.

¹⁵ *Полоцкие грамоты I*, с. 8.

¹⁶ Feuereisen A. Über das baltische Archivwesen // *Arbeiten des Ersten Baltischen Historikertages zu Riga 1908*. Riga, 1909. S. 258; Иванов А. С. “*Moscowitica—Ruthenica*”... С. 50.

¹⁷ Иванов А. С. “*Moscowitica—Ruthenica*”... С. 50.

складзенаму ў XVII ст. протанатарыусам канцылярыі магістрата Ёганам Флінтам¹⁸. У гэтым рэестры матэрыялы па адносінах з беларускім і расійскім землямі сканцэнтраваныя ў двух аддзелах – *Ruthenica* і *Moscowitica*¹⁹, у кожным з якіх вылучаныя групы дакументаў паводле відавога і тэматычнага прынцыпаў. У аддзеле *Ruthenica* былі прадстаўленыя наступныя групы: “старажытныя дагаворы” (з Полацкам, Смаленскам, Віцебскам, Вялікім князямі Літоўскімі, пацвярджаючыя акты ад 1229 па 1478 гг.), дакументы пра купцоў (1283—1636 гг.), пра вагавыя меры (1538—1614 гг.), прывілеі Полацку (1510—1606 гг.), дакументы пра полацкі (і віцебскі) гандаль (1403—1615 гг.) і гандаль праз Полацк (*Via Polocen*), скаргі купцоў (1412—1614 гг.) і г. д. У аддзеле *Moscowitica* вылучаныя групы дакументаў па гандлю з Псковам і Ноўгарадам, а таксама па зносінах з Москвою. Такім чынам, да аддзелу *Ruthenica* былі аднесеныя старажытнейшыя рускія акты XIII—XIV ст., а таксама дакументы па зносінах з беларускімі гарадамі ВКЛ. У аддзеле *Moscowitica* сканцэнтраваліся матэрыялы пра адносіны Рыгі і Лівоніі з Ноўгарадам, Псковам і Расійскай дзяржавай. Адпаведна іншай з'яўляецца храналогія названага аддзелу – большасць дакументаў тут адносілася да перыяду XVI ст. – 30-х гадоў XVII ст. Але ўжо ў XVII ст. аддзелы *Ruthenica* і *Moscowitica* практычна зліваюцца ў адзін і вопісы ды реестры XVIII ст. іх болей не падзяляюць.

Трэба адзначыць, што ў комплексе *Moscowitica*—*Ruthenica* пераважаюць уваходныя дакументы. Як правіла, гэта арыгіналы. Але захаваліся таксама і сучасныя арыгіналам копіі найважнейшых актаў, вырабленыя ў канцылярыі Рыжскага магістрата. Некаторыя старарускія і старабеларускія акты былі перакладзеныя на нямецкую ці лацінскую мовы. Зыходныя дакументы прадстаўленыя канцептамі (праектамі) ці запісамі пра адпраўку.

Ганна Л. Харашкевіч апісала прынцыпы знешняга афармлення старабеларускіх лістоў у комплексе *Moscowitica*—*Ruthenica*. Тэксты пасланняў полацкіх і віцебскіх уладаў змяшчаліся на адным баку аркуша, на другім пісалася найменне адресату (інскрыпцыя). Пасланне складалася ў тры столкі, у злучаныя канцы, прапрэзаныя вельмі вострым нажом, устаўлялася вузкая (да 0,5 см) папяровая стужка. На гэтай стужцы ўмацоўваўся адбітак пячаткі той ці іншай службовай асобы. Даверчыя граматы, як “адкрытыя”, афармляліся паводле іншых прынцыпаў. Пячатка змяшчалася ўнізе аркуша, на тым жа баку, што і тэкст²⁰. Асобныя граматы адразу пасля атрымання перакладаліся на нямецкую мову. З цягам часу нямецкія пераклады сталі захоўваць разам з арыгіналамі дакументаў. На працягу XVI—XVIII ст. (падобна, што пад час рэарганізацыі архіва) на саміх дакументах былі змешчаныя анатацыі, якія перадавалі змест лістоў.

¹⁸ Иванов А. С. “*Moscowitica*—*Ruthenica*”... С. 51; гл. таксама: Енш Г. *Из истории архивного дела в Латвии*. С. 27.

¹⁹ LVVA. Ф. 673. Воп. 1. Спр. 1482, 1483.

²⁰ *Полоцкие грамоты I*, с. 7.

Документы, якія захоўваліся ў комплексе *Moscowitica—Ruthenica*, створаныя ў разнастайных мовах – старарускай, старабеларускай, німецкай (ніжненімецкі, сярэдненімецкі і верхненімецкі дыялекты), лацінскай, польскай, а часам і ў шведской мове. Выяўляюцца наступныя заканамернасці выкарыстання мовай – пасланні Вялікіх князёў Літоўскіх у XIV—XV ст. пісаліся на сярэдненімецкім; ніжненімецкі дыялект быў сродкам зносінаў Рыжскага магістрата з іншымі ўстановамі Лівоніі, Ганзы, а таксама з німецкімі купцамі ў Полацку, Віцебску, Ноўгарадзе, Пскове і г. д. Документы на верхненімецкім дыялекце ў складзе комплекса *Moscowitica—Ruthenica* з'явіліся толькі ў другой палове XVI ст. Полацкія і віцебскія гарадскія ўлады выкарыстоўвалі ў зносінах з Рыгай старабеларускую мову. Найстаражытнейшыя дагаворы Смаленска, Полацка і Віцебска з Рыгай XIII – першай трэці XIV ст. таксама з'яўляюцца помнікамі ранніх рэдакцыяў старабеларускай мовы (з агульным фонам старарускай)²¹. Матэрыялы па-польску створаныя ў перыяд другой паловы XVI – 80-х гадоў XVII ст.²² Документы па-шведску належалі да перыяду панавання Швецыі ў Ліфляндыі і Эстляндыі (1621—1710 гг.).

Увогуле, такое храналагічнае размежаванне германамоўных дакументаў адпавядае агульнай схеме развіцця німецкага пісьменства. Заняпад ганзейскага гандлю з пачатку XVI ст. прывёў да ліквідацыі гаспадарча-палітычнай адасобленасці ніжненімецкіх гарадоў, якія, у сваю чаргу, з'яўлялася перадумоваю часавага росквіту сярэдненіжненімецкай літаратурнай мовы. У XVI ст. і пазней узмацняюцца гандлёвыя, палітычныя і культурныя сувязі, што лучылі паўночненімецкія тэрыторыі з сярэдняй і паўднёвай Германіяй. Ужо ў першай палове XVI ст. асобныя канцылярыі, асабліва тых частак паўночна-ўсходняй Германіі, што здаўна падтрымлівалі гандлёвыя і культурныя зносіны з Саксоніяй – Магдэбург і Берлін, – перайшлі на верхненімецкі (ранні новаверхненімецкі)²³. У рыжскай магістрацкай канцылярыі адлюстраваліся тыя ж тэндэнцыі – дамінацыя ў XIII – сярэдзіне XVI ст. мовы Ганзы (ніжненімецкай), пашырэнне ў другой палове XVI ст. новай літаратурнай нормы – верхненімецкай.

Але чаму Вялікія князі Літоўскія ў зносінах з Рыгай паслугоўваліся сярэдненімецкай мовай? Тут трэба прыгадаць асаблівую ролю ў фармаванні німецкай нацыянальнай літаратурнай мовы, якую выканала Майсенская (Саксонская) Курфюрства. У перыяд свайго палітычнага ўздыму ў XV ст. яно абыяндала пад уладаю Ветынаў асноўныя тэрыторыі сярэдняга Ўсходу Германіі – Верхнюю Саксонію (да мяжаў Брандэнбурга) з большай часткай Цюрынгіі. У XV—XVI ст. Саксонія вылучалася як адзін з найбольш развітых рэгіёнаў Германіі, у тым ліку і ў галінах культуры ды адукацыі. Але для

²¹ Гл.: *Хрестаматыя па гісторыі беларускай мовы* / Пад рэд. Р. Г. Аванесава. Ч. 1. Мн., 1961. С. 34—47.

²² Гл. агляд: Енш Г. “Polonica” в Рижском городском государственном архиве // Ученые записки Института славяноведения. Т. II, 1950. С. 311—325.

²³ Жирмунский В. М. *История немецкого языка*. М., 1965. С. 84—85.

моўнай гісторыі важна таксама тое, што ўсходнеярэдненямецкі дыялект так званых “саксонскіх зямель”²⁴ аб’яднаў у выніку працэсу каланізацыі шэраг асаблівасцяў сярэдненямецкага з паўднёва-(верхне)нямецкім і часткова з паўночна-(ніжне)нямецкім. Такім чынам, усходнеярэдненямецкі дыялект стаўся як бы пасярэднікам паміж дыялектамі Поўдня і Поўначы Германіі ўжо з XIV ст.²⁵ Калі яшчэ дадаць тут высокую справаводчую традыцыю Майсенскага Курфюрства, то робіцца зразумелым, чаму ў канцылярыі Вялікіх князёў Літоўскіх арыентаваліся на сярэдненямецкую норму – як на найбольш універсальную для тагачаснай палітычна стракатай Германіі ды шматдыялектнай нямецкай мовы.

Як бачым, вывучэнне паходжання і развіцця архіўнага комплексу *Moscowitica—Ruthenica* патрабуе асвятлення цэлага шэрагу проблемаў з палітычнай гісторыі Балтыйскага і Цэнтральна-Ўсходне-Еўрапейскага рэгіёнаў, а таксама ставіць разнастайныя сацыякультурныя пытанні. Але менавіта ўлік гэтых асаблівасцяў спрыяе выяўленню і каментаванию Віцебска-Рыжскіх актаў у названым архіўным комплексе.

²⁴ Верхнесаксонская (Майсенскага Курфюрства) гаворкі, якія ў дыялектным сэнсе з'яўляюцца сярэдненямецкімі, трэба адрозніваць ад ніжнесаксонскіх, якія належаць да ніжненямецкіх. Былая Майсенская марка на каланізаванай тэрыторыі лужыцкіх сорбаў атрымала назыву Верхній Саксоніі ў адрозненне ад дауніх саксонскіх зямель на Паўночным-Захадзе Германіі (Ніжній Саксоніі).

²⁵ Жирмунский В. М. *История немецкого языка*. С. 70—71.

ПРЫНЦЫПЫ ПУБЛІКАЦЫІ КІРЫЛІЧНЫХ ДАКУМЕНТАЎ

Пры падрыхтоўцы дакументаў да выдання перад археографам заўжды паўстае праўблема выбару прынцыпаў іх публікацыі. Што важней – максімальна адэкатная перадача арыгіналу выдавецкім спосабам ці чытабельнасць зместу дакумента?

Калі пайсці цалкам па адаптацыйнаму шляху, г. з. наўмыснага спрашчэння тэксту, то многія рэаліі мовы і індыўдualныя асаблівасці складальніка тэксту знікнуць для чытача. Усё гэта тычыцца старажытных кірыліцкіх літараў, што выйшлі з ужытку; скаротаў; надрадковых (дыякрытычных) знакаў; знакаў пунктуацыі, правілы расстаноўкі якіх не супадаюць з сучаснымі. Гэта праўда, што некаторым дыякрытыкам сёння мы не заўжды можам даць дакладную і бяспрэчную лінгвістычную інтэрпрэтацыю. Таму часта ўжыванне такіх знакаў тлумачыцца імкненнем упрыгожыць пісьмо¹, або ўказвае ща, што гэтыя знакі не мелі гукавога значэння і пісаліся па традыцыі². Тры віды націску (о́ся, варіа, облече(н)наа) былі чужымі для царкоўнаславянскай і жывых гутарковых моваў ды запазычаны з грэцкіх граматык. Лаўрэнці Зізаній, замацоўваючы іх ў сваёй “Граматыцы славенскай”, быў вымушаны досьці багата месца выдзяляць для фармулявання (штучных) правілаў ўжывання такіх знакаў³. У такім разе тым больш важна захаваць для ўважлівага і кваліфікаванага чытача ўсе асаблівасці старажытнага тэксту, якія ілюструюць не толькі сістэматычныя моўныя правілы, але і прыўносяць канкрэтныя рысы ў псіха-эмацыйны партрэт стваральніка дакумента.

Гэта ж тычыцца і старажытных (дублетных і не толькі) кірылічных літараў. Між тым, улік тых жа дублетных літараў дазваляе гісторыкам мовы аналізаваць развіццё гукавай сістэмы. Найноўшая археаграфічная практыка паступова замацоўвае традыцыю ўжывання ўсіх кірылічных літараў⁴. Менавіта паводле гэтых прынцыпаў публікуюцца матэрыялы Метрыкі ва Ўкраіне⁵ і ў Беларусі⁶.

¹ Прыгодзіч М. Р., Ціванова Г. К. *Старабеларускі лексікон*. Падручны перакладны слоўнік. Мн., 1997. С. 170.

² *Хрестаматыя па гісторыі беларускай мовы*. Ч. I. Мн., 1961. С. 4.

³ Німчук В. В. Систематичны підручнік церковнослов'янської мови „Граматика словенска” Л. Зізанія // Лаврентій Зізаній. *Граматика словенська / Підготовка факсімільнага выдання та дослідження пам’яткі В. В. Німчука*. Київ: Наукова думка, 1980. С. 31.

⁴ Між іншым, захоўваць літары, якія выйшлі з ужытку, пропаноўвалася для арыгінальных граматаў XIV—XVI ст. і кнігаў Метрыкі першай паловы XVI ст. яшчэ ў Метадычных рэкамендацыях па выданню Метрыкі ВКЛ, гл.: *Методические рекомендации по изданию и описанию Литовской Метрики / Сост. А. Л. Хорошкевич, С. М. Каштанов*. Вільнюс, 1985. С. 45.

⁵ *Руська (Волынская) Метрика. Книга за 1652—1673 pp.* / Підготував до друку Петро Кулаковський. Острог—Варшава—Москва, 1999 (Monumenta Historica Res Gestas Europae Orientalis Illustrantia. Fontes XV—XVII saec. Vol. V).

Зусім рэальны змест маюць таксама цітлы, пры дапамозе якіх пазначалася скарочанае напісанне слова. Пры гэтым звычайна апускаліся літары, якія абазначалі галосныя гукі. Важнае значэнне ўлік цітлаў мае для разумення эвалюцыі ্ (ёр) і ь (ер). Сустракаюцца выпадкі, калі цітлы ўжываюцца без моўнага значэння, і ў такім выпадку яны з'яўляюцца толькі элементам упрыгожання: паномъ, рыщеремъ (документ № 6). Гэтыя назіранні прымусілі публікатара адмовіцца ад ранейшых рэкамендацый не паказваць цітлы. Пры гэтым трэба ўлічваць, што такія вынасныя літары, як д, ж, з, р, т былі цітлападобнымі і маглі самі выконваць функцыі цітлаў. У такіх выпадках цітлы ў тэксле не прастаўляюцца.

У тэкстах віцебскіх актаў сустракаюцца цітлы ў выглядзе круглявай альбо двухскатнай дужкі. Гэтыя асаблівасці абумоўліваюцца ў каментарыях да документаў, але па тэхнічных прычынах знак цітла ў публікацыі стандартны (՝).

Найбольш адекватны арыгіналу варыянт перадачы тэксту крыніцы, які мы назавем *Лінгвістычным варыянтам*, не прадугледжвае разбіку тэксту на сказы і расстаноўку сучасных знакаў пунктуацыі⁷. Але ж падзел на слова неабходны. Безумоўна, перадача старажытнага тэксту такім метадам адбываецца машыннымі сродкамі і з захаваннем пэўнай умоўнасці (стандартызаванасці) ў адлюстраванні старажытных знакаў. Менавіта з-за тэхнічных праблемаў кропка над літарай у арыгінале пазначаецца ў нашым тэксле справа ўверсе ад літары. Улік гэтага правіла не перашкодзіць дакладнаму разуменню ўсіх знакаў у лінгвістычным варыянце перадачы тэксту. Часам мне падаецца, што найбольш спрошчаныя варыянты перадачы тэксту распрацоўваліся ў эпоху, калі камп'ютарныя тэхналогіі не былі даступнымі. Ці ж варта сёння адкідаць гэтыя новыя магчымасці?

Яшчэ адзін важны аргумент на карысць лінгвістычнай версіі – аналізууючы кірылічныя дакументы Віцебска XIII—XVII ст., мы маєм справу з вынікам дзеянасці адной канцылярыі, канцылярыі аднаго гораду на працягу пяці стагоддзяў. Да таго ж, нашаму аналізу падлягаюць арыгіналы, а не пазнейшыя копіі. Падаецца вельмі заманлівай магчымасць пабудовы схемы эвалюцыі старабеларускага пісьма ў Віцебску з улікам харектэрных прыёмаў арганізацыі тэксту і яго ўпрыгожванне, з вызначэннем індывідуальных асаблівасцяў пісараў і дзякаў, а таксама іх ідэнтыфікацыя. Якія старонкі гісторыі гарадской цывілізацыі Беларусі яшчэ чакаюць нас наперадзе? Прынамсі, я не сумняваюся, што нам удасца напаткаць, як тое вызначыла беларускі філолаг Алена Яскевіч, пачуццё моўнай Радзімы⁸.

⁶ Перапіс войска Вялікага княства Літоўскага 1528 года. Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кн. 523. Кн. Публічных спраў 1 / Падрыхтавалі А. І. Груша, М. Ф. Спрыданаў, М. А. Вайтовіч; НАН Беларусі, Інстытут гісторыі. Мн., 2003.

⁷ Прывядзэм прыклады такіх беларускіх публікаций: *Хрэстаматыя па гісторыі беларускай мовы*. Ч. I. Мн., 1961; Свяжынскі У. М. “Гістарычныя запіскі” Ф. Еўлашоўскага. Мн., 1990.

⁸ Яскевіч А. Пачуццё моўнай радзімы // Старабеларускія лексіконы: («Лексисъ съ толкованіемъ словенскіхъ мовъ просто», «Лексис...» Л. Зізанія, «Синонимы

Але трэба прызнаць – лінгвістычны варыянт, пры ўсёй яго культурна-гісторычнай самакаштоўнасці, не з'яўляеца самым простым у разуменні для сучаснага чытача і абмяжоўвае кола спажыўцу гісторычнай інфармацыі. Такім чынам, адаптаваны варыянт перадачы тэксту па-ранейшаму застаецца актуальным. Менавіта таму пасля дыскусіі па аблікованню рукапісу працы, якія тычыліся пераважна прынцыпам публікацыі, умацавалася меркаванне патрэбы своеасаблівага перакладу да тэксту, перададзенага паводле лінгвістычных прынцыпам. Такім чынам, правілы *Адаптаванага варыянту публікацыі тэксту*, якія ў аснове сваёй адпавядаюць рэкамендацыям па публікацыі кірылічных дакументаў⁹, наступныя:

- тэкст падзяляеца на слова і сказы, пунктуацыя расстаўляеца паводле сучасных правілаў беларускай мовы;
- захоўваюцца ўсе старажытныя літары;
- скрачэнні раскрываюцца, устаўленыя ў такіх выпадках літары падаюцца ў круглых дужках ();
- літары ці слова, рэканструяваныя публікатарам у тэксце дакумента, падаюцца ў квадратных дужках [];
- вынасныя літары ўстаўляюцца ў радок, але курсівам;
- ў дакументах XVI—XVII ст. знак *s*, *“*, *I* (“паерык”), які пішацца над радком і пасля галоснай у пачатку, у сярэдзіне і на канцы слова паслядоўна ўжываюцца для пазначэння гука “j” (йот), перадаеца праз курсіўную літару «й»¹⁰;
- цітлы не перадаюцца;

славенороссская») / Укладанне, рэканструкцыя, сучаснае правапісна-графічнае ўпрадкаванне тэкстаў, прадмова, пасляслоўе і каментары Алены А. Яскевіч. Мн., 1992. С. 150—173.

⁹ Методические рекомендации по изданию и описанию Литовской Метрики / Сост. А. Л. Хорошевич и С. М. Каштанов. Вильнюс, 1985; Передача текстів документів і пам'яток: Методичні рекомендації за матеріалами науково-методичної нарады (квітень 1990 р.) / Підг. У. Єдлінська та В. Страшко. Київ, 1990; Страшко В. Правила передачі тексту кириличних документів XVI—XVIII ст. дипломатичним і популярним методами та рекомендації для застосування цих правил у виданнях наукового і науково-популярного типів (Проект). Київ, 1992; Каштанов С. М. Актовая археография. М., 1998; Метадычныя рэкамендацыі па публікацыі рукапісных актавых кірылічных крыніц у Беларусі (XIII—XVIII стст., перыяд Вялікага княства Літоўскага) / Аўт.-склад. А. І. Груша. Мн., 2003.

¹⁰ Апошнім часам “паерык”, яго гукавое значэнне ды правілы перадачы пры публікацыі аказаліся ў цэнтры дыскусіі, гл.: Введение // *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 224 (1522—1530): 4-oji Teismų bylyč knyga* (XVI а. пабаigos копія) / Spaudai parengē S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt. Vilnius, 1997. Р. CXLIII, спасылка 165; Тимченко Т., Лифшиц А. К вопросу об издании Литовской Метрики // Новости Литовской Метрики. № 6, 2002. Вильнюс, 2003. С. 45; Дзярновіч А. Да партрэту літары «й» у Метрыцы ВКЛ // Актуальныя пытанні вывучэння і выдання Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага. Матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі. Мінск, 11 лістапада 2003 г. (у друку).

- манаархічныя тытулы (Кароль, Вялікі князь), а таксама геаграфічныя элементы афіцыйных тытулаў (напр., ваявода Віцебскі) пішуцца з вялікай літары.

Ва ўсіх версіях публікацыі (лінгвістычнай і адаптаванай) канец радка пазначаецца вертыкальнай рыскай |, канец старонкі – дзвюмя рыскамі ||. Загалоўкі публікатара да дакументаў і легенды ў раздзеле *Тэксты дакументаў* падаюцца курсівам. У легендзе змяшчаецца інфармацыя пра сігнатуру арыгінала, звесткі пра ранейшыя публікацыі дакумента і яго рэгестаў. Захавана архіўная нумарацыя старонак дакументаў.

У *Каментарыях*, якія выдзелены ў асобны блок, даецца кароткае апісанне прыкмет рукапісу з адзначэннем паметак і надпісаў; сцісла харектарызуцца асаблівасці мовы і пісьма дакумента; аналізуецца актавы пратакол. Таксама даецца аргументаванне датавання і, па меры магчымасці, гісторычныя каментары, у якіх аналізуецца факталаґічны матэрыял, прыведзены ў крыніцы, канкрэтныя звесткі пра асобаў і робіцца гісторыка-геаграфічная ідэнтыфікацыя, даюцца тлумачэнні па гісторычнай метралогіі, увогуле тлумачацца цяжкія для разумення часткі тэксту.

Вынікі скразнога моўнага і фармулярнага аналізу будуть абагульненыя пры завяршенні праекту і апублікаваны асобным выпускам, як і падрабязныя палеаграфічныя апісанні.

Пакуль што папярэдне можна адзначыць наступную асаблівасць актавага пратаколу ў канцылярыі Віцебска ў сярэдзіне XVI ст. – адбываецца знікненне інтытуляцыі ў пачатку тэксту (вызначэнне асобы, ад якой сыходзіць дакумент), затое пачынае выкарыстоўвацца субскрыпцыя ў канцы дакумента (формула, што выяўляе сутнасць сведчання), якая раней адсутнічала.

Пры ўсёй апраўданасці прапанованай схемы публікацыі Віцебска-Рыжскіх актаў XIII—XVII ст. як комплексу арыгінальных дакументаў, створаных на працягу доўгага перыяду, трэба прызнаць, што адначасовае выкарыстанне лінгвістычнага і адаптаванага, альбо толькі лінгвістычнага метадаў выдання крыніцаў не можа быць выкарыстана для публікацыі кнігаў Метрыкі ВКЛ. Апошнія з'яўляюцца зборнікамі дакументаў, створанымі на працягу значна меншага перыяду часу, чым Віцебска-Рыжскія акты. Да таго ж, матэрыялы Метрыкі ВКЛ другой паловы XV—XVI ст. вядомыя нам практычна цалкам паводле копій канца XVI — пачатку XVII ст. і асаблівасці мовы ці почырку гэтых кніг-копій сапраўды можна ахарактарызаваць у каментарыях.

ТЭКСТЫ ДАКУМЕНТАЎ

№ 1. [1470]. [Віцебск]. – Ліст-пасланне старасты Віцебскага і Мінскага Мікалая Няміравіча да Рыжскай Гарадской Рады з просьбай ад імя Карага і Вялікага князя Казіміра прыслаць у Віцебск майстра для рамонту мураванай пабудовы (“склепъ вѣчаный спрavitи”) і з абмеркаваннем пытання аплаты працы.

Арыгінал: LVVA, 673. f., 4. apr., 18. K., Nr. 268.

Мікрофільм: LVIA, MKF-2, Apyrašo 18, № 268.

Рэгестр: LECUB 1—12, № 366, S. 201—202.

Лінгвістычны варыянт публікацыі тэксту

+ W^r николаѧ нємировича старосты вітебско^r и мцє|нско^r пано^m вашеў мл^cти
вси^m бўрмистро^m ў ратмано^m | наше приятельство с разъумноженемъ мл^cти
ва|шечу · а тако^{xk} милий панове с пана наше^r приказанъюмъ нашвєценъшаго
корола пиш⁸ мл^cти вашеў | и^{xk} ми панъ на^ш нашвєcenеўшій коро^л каза^л
послати | к⁸ вашеў мл^cти ижбы мл^cть ваша та для пана нашего | крола его
мл^cти оу[^]дѣлали мистра wбравши такого | на моў р⁸ки прислали што бы мѣ^л
оу вітебску склепъ | вѣчаный спрavitи а то бы ваша мл^cть не мешкал[^] | для
пана наше^r нашвєcenъшо^r корола оу[^]дѣлали и^{xk}бы борзъй | его ваша мл^cть
прислали а спрav⁸ том⁸ мистр⁸ всю | подоўмуя а w^H приѣхавши до пана
наше^r w том са | змови^r што маєть за свою работ⁸ заплат⁸ взати а па^л | нашъ
нашvєcenъшій кро^л ра^л ем⁸ заплат⁸ дас т⁸ | за то w што са коли съ є[^]го
мл^cтью змови^r а то бы ваша | мл^cть все оудѣлали на моў р⁸ки и на моў листъ ||

[адварот ліста]

+ пано^m вашеў мл^cти вси^m бўрмистро^m | и ратманомъ ризкимъ ||

Адаптаваны варыянт публікацыі тэксту

+ Шт Миколаа Немировича, старосты Витебског(о) и Мценског(о),
паном вашеи м(и)л(о)сти всим бърмистром и ратманом | наше приятельство с
разъумноженьемъ м(и)л(о)сти ващеи. А також милии панове, с пана
нашег(о) приказань|емъ, нашвѣcenъиша Корола, пиш8 м(и)л(о)сти ваше, |
иж ми панъ наш, нашвѣcenъиши Корол, казал послати | к8 вашеи
м(и)л(о)сти, ижбы м(и)л(о)сть ваша та для пана нашего | К(о)рола єго
м(и)л(о)сти, судѣлали мистра, ѿбравши такого, | на мои р8ки прислали, што
бы мѣлу Витебску скл6пъ | веченныи ѿправити. А то бы ваша м(и)л(о)сть нє
м6шка | для пана нашег(о), нашвѣcenъишог(о) Корола, оудѣлали ижбы
борзѣи, | єго ваша м(и)л(о)сть прислали, а справ8 том8 мистр8 всю |
подоимуа. А ѿн, приѣхавши до пана нашег(о), ѿ том са | змовит, што маеть
за свою работ8 заплат8 взати, а пан | нашъ нашвѣcenъиши К(о)рол рад єм8
заплат8 дас т8, | за то, ѿ што са коли съ єго м(и)л(о)стью змовит. А то бы
ваша | м(и)л(о)сть все оудѣлали на мои р8ки и на мои листъ. ||

[адварот ліста]

+ Паном вашеи м(и)л(о)сти всим бърмистром | и ратманомъ ризкимъ. ||

№ 2. [1520—1522], верасня 29. Віцебск. — Ліст-пасланне ваяводы
Віцебскага і маршалка гаспадарскага Івана Багданавіча Сапегі да Рыжской
Гарадской Рады з падзякай за вяртанне з Рыгі віцебскага мешчаніна, які
насуперак забаронам прадаваў непрыяцелю кальчугі ("панцири").

Арыгінал: LVVA, 673. f., 4. apr., 19. K., Nr. 62.

Мікрафільм: LVIA, MKF-2, Apyrašo 19, № 331—62.

Лінгвістычны варыянт публікацыі тэксту

Вельмо^жны^м і ѿпатръны^м пано^м і прыятел^е^м мои^м милы^м пано^м
бу^рмистро^м | і ра^дцам мѣстá ри^зскóго ѿнана богдановича сопѣги во^еводы
вите^жскóго марша^лка г^лдра корола і[^] великого кн^за є[^]го мл^ти жигимо^гта |
покло^ни[^] пры^язнь і[^]дор^ой і щастый і[^] всে^го доброго ро^змноже^ни^г вашое |
мл^ти прыятел^е["] мои^х милы^х ра^д бы^х на ко^жды["] часъ слыша^л так^ж шт^о |
ваша

мл^сть писали до нась и^ж мъщани^г дра нашого корола и^ж вєлікого кн^за є^жго
 мл^сти вите^бски" мимо заповедь в землю^ж неп^риа^те^лск^вю^ж па^нцири | пр^{од}ава^л
 и^ж ваша мл^сть є^жго поимавши до нась пр^{ис}лали ино мы | вашо" мл^сти за то
 вєліко дак^усм^ж и^х хоче^м тую^ж при^їзнь вашо" мл^сти те^ж | ѩдавати в^ж чо^м са
 ко^лвє^к вашо" мл^сти к на^м зда¹ и^х напер^д жедаю^ж вашо^е мл^сти | жебы ваша
 мл^сть рачили до люде" г^дра нашого вите^бских ласка^вы бы^т и ни | в чом бы
 ваша мл^сть не доп^{уш}али кри^бдь дѣлати а^ж ёстли^ж бы которы" пр^{ов}ини^л ваша
 бы мл^сть рачили поимавши до нась слати мы и^х во^ллу^т | на^ки г^дра нашого
 б^уд^е карати² а с ты^м вашо^е мл^сти приятелей^ж | мои^х ласц^е са
 пор^{уч}а^м³ п(и)са^л з вите^бск^в с^е^л к^т | д^н ||

[адварот лістам]

Вельм^{ож}ны^м ѿ^ж патр^{ым} пано^м и^х при^їзтель^е мои^м милы^м па^ту вои^т⁸
 и^ж пано^м бурмистро^м и^х радцам^м мъста ризско^жго |

Адаптаваны варыянт публікацыі тэксту

Вельможным и опатрьным паном, паном и приятелем моим милым,
 паном бурмистром | и радцам мъста Ризского, от Ивана Богдановича Сопѣги,
 воеводы Вите^бского маршалка г(о)с(по)д(а)ра Короля и Великого кн(я)за его
 м(и)л(о)сти Жикгимонта, | поклон, и приазнь, и здорови, и щасты, и всего
 доброго размножени вашое | м(и)л(о)сти, приятелей моих милых рад бых на
 каждый [ч]асъ слышал. Такеж што | ваша м(и)л(о)сть писали до нась, иж
 мъщанин г(о)с(по)д(а)ра нашего Короля и Великого кн(я)за єго м(и)л(о)сти
 вите^бский, мимо заповедь в землю неприятелск^вю панцири | продавал и ваша
 м(и)л(о)сть єго поимавши до нась прислали. Ино мы | вашо^й млости за то
 вєліко дак^усм^ж и хочем^ж тую^ж приятелей^ж теж | ѩдавати, в чом са

¹ Так у тэксце.

² Далей водступ у радку.

³ Далей водступ у радку.

колвек вашой м(и)л(о)сти к нам зда⁴. И наперед жедаю вашое м(и)л(о)сти, |
жебы ваша м(и)л(о)сть рачили до людэй г(о)с(по)д(а)ра нашого вітебских
ласкавы быт, и ни | в чом бы ваша м(и)л(о)сть не допущали кривдь дѣлати. А
если бы который провинил, ваша бы м(и)л(о)сть рачили, поимавши, до нась
слати. Мы их водлуг | начки г(о)с(по)д(а)ра нашого бывдем карати.⁵ А с тым
вашое м(и)л(о)сти приятелei | моих ласце сѧ поручам.⁶ П(и)сан з Вітебск
сен(тября) 29 | д(е)нь. ||

[адварот ліста]

Вельможным и фатральным паном паном и приятелем моим милым
пану воитъ, и паном быврмистром, и радцам мѣста Ризского. |

№ 3. 1558, чэрвеня 18. Віцебск. – Ліст-пасланне войта Віцебска
Стэфана Цімафеевіча Лускіны да службовых асобаў (“ратманомъ и
справцомъ”) Рыгі [бурмістру] Юргену Падэлю (Юри Подъле), ратманам
Гансу Бутэ (Ганусъ Бѣ[ттэ]) і Гансу Збаку (Ганусу Збаку) з інфармаваннем
пра пашкоджанне старых віцебских вагаў, пра накіраванне ў Рыгу мешчаніна
Юркі Гутаравіча (Юрька Гуторовича) з новымі вагамі і з просьбай
прывядзення гэтых вагаў да рыжской шкалы.

Арыгінал: LVVA, 673. f., 4. apr., 19. K., Nr. 141.
Мікрафільм: LVIA, MKF-2, Apyrašo 19, № 409—141.

Лінгвістычны варыянт публікацыі тексту

[1]

Мої ласкавы^н панове ты мъ писаньемъ мои^м доброго · | здоро^ва вм навежамъ
в которомъ здоро^ви· вашу мл^ть · | мои^х пановъ ра^з пане боже здрово а
щастли^во хо^жвать по^ле воли и^з прозбы^н ваше^н мл^ти ку пану · | богу а і^з
буд^зчи яко суседъ и^з прият^е ваше^н · | мл^ти всего доброго а^з справе^ливаго

⁴ Так у тэксе.

⁵ Далей водступ у радку.

⁶ Далей водступ у радку.

8слугавать · | хочу вашε· и· мл̄ти такъ много та^{ко} собε самъ | при томъ мой
 ласкавы["] пановε 8бачили ε^смо | речъ прешко^дливу месту вите^тскому его
 крол^ескоε^ | мл̄ти и^ж вага стараа^ вите^тскаа^ котораа^ ѫ | давныхъ часовъ
 направена ε^ стъ зме^жшела и· в томъ | купцомъ вите^тскимъ великаа^ шкода са
 деесть | для чого купцы вите^тский зволивши са вси 8мысли["] | накладомъ
 своимъ вагу новую· а· справе^дливую^ вчи|нити котораа^ бы· ровна бы·ла з
 вагою^ вашεи· мл̄ти | ры^зскою та^{ко} скальи· такъ и· колоколы["] та^{ко}^ж 8си· |
 купци вите^тскиε^ просили ма за то жεбы · та· | в томъ сла^п и· писа^п до вашεи·
 мл̄ти где^ж та· пре|стерегаю^чи шкоды["] места вите^тского · ѫ буд8|чи на то^т часъ
 та^{ко} посрε^днимъ члвкомъ воито["] | вите^тскимъ 8мы^зсленε послаломъ до вм̄
 мещани|на вите^тского пана ю^рка гуторовича вм̄ за то | просачи ѫ чоломъ
 бью^чи рачте вашε мл̄ть для | прозбы моε^ε^ то 8чинити и· тому мещанину |
 вите^тскому па^пу ю^рку гуторовичу позволити ми|стра доброго 8мовити на то
 жεбы["] шны["] || [2] мистръ вашε["] мл̄ти с которымъ 8мова будеть | вчинεна ваги
 ѿ колоколы["] ровны["] а справедливы["] | 8чини^п такъ та^{ко} 8 вм̄ есть 8^ месте
 ризкомъ | што та· видачи таков8ю^ ласку вм̄ мои хъ па|но^б буду винε^ж такими
 же^ж ре^пми пристойны^ж ми | а справедливы^ж ми заслугова["] · та^{ко} своймъ | велики["]
 добродee^ж мъ · за ты^ж мъ са до вашεу | мл̄ти давамъ 8 ласкова бачε^же не ра^пте
 ма | вм̄ впустить · писа^п 8 вите^тску по^д ле^т бо^жа | нароженыа ^жа ф^и н^и м^еца ию^п
 ў^и д^иа |

⁷на всемъ повольны["] воить вите^тски["] | стефа^п
 тимофе^жеви^п лускина ни^зко чло^м бъе^т | ⁸ ||

[адварот ліста]⁹

Вемо^жнымъ · а мнε ласка|вымъ · паномъ · ратма^ж|номъ · и справцомъ · места |
 ризского · пану · ю^ри по|д^пε · а· па^пу · ганус⁸ · б8 |

¹⁰ · а· пану ганусу зба|ку ма да^н быти |

⁷ Тэкст размешчаны з сярэдзіна радка.

⁸ Пазначэнне канца тэксту, т. зв. “васьмёрка”.

⁹ Старая нумарацыя – 2.

Адаптаваны варыянт публікацыі тэксту

[1]

Мои ласкавыи пановε, тымъ писаньемъ моим доброго | здоровіа
в(ашей) м(илости) навежамъ, в которомъ здорові вашу м(и)л(о)сть, | моихъ
пановъ раҷ(тє) панε Божε здрово а щастливо хо|вать подле волі и прозбыи
вашеи м(и)л(о)сти ку пану | Богу. А іа, буд8чи іако суседъ и приятел вашеи |
м(и)л(о)сти, всего добраго а справедливаго 8слугавать | хочу вашеи
м(и)л(о)сти такъ много, іако собе самъ. | При томъ, мои ласкавыи пановε,
8бачили ёсмо | речь прешко|ливу месту Вітебскому Его к(о)ролевскoe |
м(и)л(о)сти, іж вага стараі вітебскага, котораі шт | давныхъ часовъ
направена есть, зменшела, и в томъ | купцомъ вітебскимъ великаіа шкода са
дєеть. | Для чого купцы вітебскіи, зволивши са вси, 8мыслили | накладомъ
своимъ вагу новую а справедливую вчи|нити, котораі бы ровна была з вагою
вашеи м(и)л(о)сти | рыжкою, іако скальи, такъ и колоколыи. Ікож 8си |
купци вітебскіе просили ма за то, жєбы іа | в томъ слал и писал до вашеи
м(и)л(о)сти, гдєж іа пре|стерегаючи шкодыи места Вітебскаго, и буд8чи на
тот часъ іако посреднимъ ч(о)л(о)в(е)комъ, воитом | Вітебскимъ, 8мыслене
послаломъ до в(ашей) м(илости) мещани|на вітебскаго пана Юрка
Гуторовича, в(ашей) м(илости) за то | просачи и чоломъ бьючи, рапте ваше
м(и)л(о)сть для | прозбы моёе то 8чинити и тому мещанину | вітебскому пану
Юрку Гуторовичу позволити ми|стра доброго 8мовити, на то, жєбыи шныи ||

[2] мистръ вашеи м(и)л(о)сти, с которымъ 8мова будеть | вчинена, ваги и
колоколыи ровныи, а справедливыи | 8чинил такъ, іако 8 в(ашей) м(илости)
есть 8 месце Ризкомъ. | Што іа, видачи таков8ю ласку в(ашей) м(илости),
моихъ па|нов, буду винен такими ж речми пристойными | а справедливыми
заслуговать, іако своимъ | великим добродеемъ. За тымъ са до вашеи |
м(и)л(о)сти давамъ 8 ласкова бачене, нє рапте ма | в(ашей) м(илости)

¹⁰ Гэты радок пачынаецца з водступам управа.

шпустить. Писан 8 Вітебску под лєт(a) Божа | нароженыя 1558 м(e)с(e)ца
июн(а) 18 дна. |

¹¹На всемъ повольный воить Вітебский | Стеван Тимофеевич Лускина
нижко ч(о)лом бъет. | ¹² ||

[адварот ліста]¹³

Ве(л)можнымъ, а мнe ласка|ымъ паномъ ратма|номъ и справцомъ
места | Ризского пану Юри Пo|длe, а пану Ганус⁸ Б8[тте], | ¹⁴а пану Ганусу
Зба|ку ма(ε) дан быти. |

№4. 1559, ліпеня 8. Віцебск. – Ліст-пасланне войта Віцебска Стэфана
Цімафеевіча Лускіны да Рыжской Гарадской Рады з просьбай выверыць
новыя віцебскія вагі паводле рыжскага ўзору ды пераправіць іх праз
Дынабург (Невгинь) у Віцебск за кошт віцябліянаў.

Арыгінал: LVVA, 673. f., 4. apr., 19. K., Nr. 144.
Мікрафільм: LVIA, MKF-2, Apyrašo 19, № 412—144.

Лінгвістычны варыянт публікацыі тэксту

[1]

8чице вроже^hнымъ а до^δре шпатрены^m пно^m синато^m ратма|ном бу^pмістромъ
û радцамъ места ры³ского мы б8д8чи | суседи а[·] звы¹клы[·] приятели
справую[·]чиса куп^hствомъ | з ва[·]шэю[·] мл^{̄c}ти з да^hны^x часо^h тымъ писа^hемъ
нашимъ | вм[·] поздоровлае[·] мъ в которомъ пн[·]е бж[·]е ра[·] вм[·] ща^{̄l}ли|в[·] а здорово
хова[·] напроти^h того непри[·]ателя вш[·]е | мл^{̄c}ти · |

Притомъ на^m зы^qливе ласковы[·] панове і[·]комъ перве["] сего | писа^{̄l} до ваше[·]
мл^{̄c}ти просачи в^hу м^{̄l} и^ж бы^xмо могли | за накладо^m своймъ в месте вм[·]

¹¹ Тэкст размешчаны з сярэдзіна радка.

¹² Пазначэнне канца тэксту, т. зв. “васьмёрка”.

¹³ Старая нумарацыя – 2.

¹⁴ Гэты радок пачынаецца з водступам управа.

ры^зском вагу справити | до за^мку и мѣста г^цдра нішого собе до вите^тска
которы^е писа^те наше в^м рачили 8чтиве принати ѻ вагу | тую справити
котора^л таа вага направе^т наа^л | к намъ до вите^тска єще потребуе^т и ^жбы была
спробована и съцелевана з вагою^т в^м ры^зскою^т а к тому | з риги и зъ н^вгини
же была до^трово^тн^е пропущона за | што мы ва^шу м^л проси^т а^ко сво^ихъ
в^елики^х доброде^т^в | ра^те в^м коза^т туу^т ва^ту намъ направленую 8 ва^жни|цы
сво^и до^тре спробовать и сцелевати за нашим на|кладомъ и т^е^ж листъ сво^и
ра^те в^м писа^т и ^жбы таа^л | вага пропущона была в н^вгини которую тую^т
при|а^знь в^м буде^т 8меть заслугова^т в^м такими ^ж ре^тми присто^иными по^ле
справы нашо^е сусе^тско^е || [2] заты^т са да^тмъ на до^тро^т баче^т в^м наши^х
до^тродеевъ | да^т з вите^тска ле^т бо^ж наро^ж а^ф н^е м^цца ю^ти | дна |

¹⁵ Приа^те^т в^м вои^т вите^тски^и стефа^т | тимофе^тви^т
лускина и мѣща|н^е вите^тски^е ||

[адварот лістам]

8чтиве врожноымъ · | а добр^е шпатренымъ | п^номъ синато^т ра^тманомъ
бу^рмистромъ | ѹ ра^тцамъ мѣста ры^зско^т | т^е^и лис^т ма да^т быть ||

Адаптаваны варыянт публікацыі тэксту

[1]

8чтиве вроженныымъ, а добр^е шпатреным п(а)ном синато(ро)m,
ратма|ном, бурмистромъ, и радцамъ мѣста Рыжского. Мы, б8д8чи | суседи, а
звыклые приятели, справуючиса купецтвомъ | з вашею м(и)л(о)сти з давных
часов, тымъ писан^емъ нашимъ | в(ашу) м(илость) поздоровляемъ, в которомъ
п(а)н^е Б(о)же^тте^т в(ашу) м(илость) щасли|в^е, а здорово ховат напротив
того неприятеля в(а)ш^е(е) | м(и)л(о)сти. |

¹⁵ Надпіс зроблены ѿ самym канцы старонкі, размешчаны з сярэдзіна радка.

Притомъ, намъ зычливѣ ласковые пановѣ, такомъ первей сего | писал до
ваше м(и)л(о)сти, просачи в(a)шу м(и)л(ость), ижбы хмо могли | за накладом
своимъ в мѣстѣ в(аше) м(илости) Рыжком вагу справити | до замку и мѣста
г(o)с(по)д(a)ра н(a)шого собѣ до Витебска. Которые писанѣ наше в(аше)
м(илости) рачили 8чтивѣ принати и вагу | тую справити, которая таа вага
направенаа | к намъ до Витебска, єще потребует, ижбы была спробована и
съцелевана з вагою в(аше) м(илости) рыжкою. А к тому | з Риги и зъ
Невгини же(бы) была доброволнѣ пропущона, за | што мы вашу м(и)л(ость)
просим, тако своихъ великих добродѣев, | рачте в(аша) м(илость) козат тую
вагу, намъ направленную, 8 важницы своеї добрѣ спробовать и сцелевати за
нашим на|кладомъ. И теж листъ свой рачте в(аша) м(илость) пишат, ижбы таа
| вага пропущона была в Невгини. Которую тую при|язнь в(аше) м(илости)
будем 8меть заслуговать в(аше) м(илости) такими же речми пристойными,
подле справы нашое суседское. || /2/ Затым са даємъ на доброе баченїе в(аше)
м(илости) наших добродѣевъ. | Дан з Витебска лѣт(a) Бож(его) нарож(еня)
1559 м(е)с(е)ца (и)юл(а) 8 | дна. |

¹⁶Приател в(аше) м(илости) воит Витебский Стѣфан | Тимофеевич
Лускина и меша|не витебские. ||

[адварот ліста]

8чтивѣ врожноымъ, | а добрѣ шпатренымъ | п(а)номъ синато(ро)m,
ратманомъ, бурмистромъ | и радцамъ мѣста Рыжког(o) | тей лист ма дан
быть. ||

№ 5. [1559], жніўня 18. Віцебск. – Ліст-пасланне войта Віцебска
Стэфана Цімафеевіча [Лускіны] да Рыжской Гарадской Рады з
інфармацыяй пра тое, што новыя віцебскія вагі віцебскім меічанінам
Юркам Гутаравічам з дапамогаю рыжскага службоўца Каспара (Касъпора

¹⁶ Надпіс зроблены ў самым канцы старонкі, размешчаны з сярэдзіна радка.

Іл^к8бовіча) ужо вывераныя паводле рыжскай шкалы, і з просьбай даслаць з Рыгі ў Дынабург (Невгінь) ліст, каб гэтая вагі былі там бесперашкодна прапуничаныя.

Арыгінал: LVVA, 673. f., 4. apr., 19. K., Nr. 145.
Мікрафільм: LVIA, MKF-2, Apyrašo 19, № 413—145.

Лінгвістычны варыянт публікацыі тэксту

[1]

Мои ласковые^ панове 8да[‐]ши сл8жбы свои во[‐]семъ пово[‐]ным | в‐ш[‐]е[‐] мл[‐]ти мои[‐] пано[‐] ты[‐] писа[‐]емъ мои[‐] до[‐]раго здоро[‐]та в‐ш[‐]е[‐] | мл[‐]ти навежа[‐] в которомъ п‐на б‐же ра[‐] в‐шу мл[‐]ть ща[‐]ли|вє и фо[‐]т8нъливе ховати по[‐]ле про[‐]бы[‐] в‐ш[‐]е[‐] мл[‐]ти к8 п‐ну | б‐у гдеж та будучи та[‐]ко пра[‐]дивы[‐] приа[‐]тє[‐] в‐ш[‐]е[‐] мл[‐]ти вс[‐] | до[‐]рого а справе[‐]ливо[‐] 8сл8говати и сприяти хочу та[‐]же рє[‐]ми | пристоиными к8 пожи[‐]ку в‐ш[‐]е[‐] мл[‐]ти мє[‐]скому притомъ | мо^I ласковые^ п‐не штомъ пє[‐]вє сего писа[‐] до в‐ш[‐]е[‐] мл[‐]ти | ли[‐]т[‐] мо^I чєрε[‐] мещанина вите[‐]ска[‐] п‐на ю[‐]та гуторовича проса|чи и члмъ бьючи вамъ п‐номъ раде рат8ши в‐ш[‐]е[‐] мл[‐]ти ри[‐]ское^ и[‐]бы в‐ша мл[‐]ть рачили по[‐]волити на[‐] в месце ри[‐]ко[‐] | 8просити та[‐]ко до[‐]рого п‐на и[‐] бы w[‐] на[‐] мистра доброго | змови[‐] которы[‐] бы на[‐] ваги та[‐]ко шалы та[‐] и колоколы^ спра|ве[‐]ливы[‐] вчини[‐] та[‐]ко 8 месце в‐ш[‐]е[‐] мл[‐]ти ри[‐]скомъ где[‐] | в‐ша мл[‐]ть та[‐]ко п‐не а ласковые^ до[‐]рыє[‐] приа[‐]тєли н‐ши того | на[‐] по[‐]волити рачили ў за по[‐]воле[‐]емъ в‐ш[‐]е[‐] мл[‐]ти па[‐] ю[‐]ка гуторови[‐] на тую спра[‐]у 8просил п‐на ка[‐]пора та[‐]к8бовича спра[‐]ца | месца ри[‐]скога которы[‐] тыє[‐] ваги та[‐]ко колоколы такъ | ў шалы вжо дє[‐] є[‐]сть направенны[‐] до[‐]рє нижли дє[‐] єщє бє[‐] в‐домости в‐ш[‐]е[‐] мл[‐]ти вси^x п‐нвъ рады ри[‐]ское^ шны[‐] ваги | нши новы[‐] скалы ў колоколы[‐] нестъ зважены[‐] и[‐] сце|леваны на скала^x в‐ш[‐]е[‐] мл[‐]ти ваги ризское^ · за што та[‐] ў по[‐]торе | в‐ш[‐]8 мл[‐]ть мои^x ласковы^x п‐нвъ покорнє pош8 а ни[‐]ко члмъ | бью · рачите в‐ша мл[‐]ть по[‐]волити жєбы тыє[‐] ваги н‐ши | новы[‐] скалы ў колоколы[‐] были зважены[‐] и[‐] сце|леваны ро[‐]ны[‐] | зъ вагою в‐ш[‐]е[‐] мл[‐]ти ри[‐]скою[‐] ў рачили бы в‐ша мл[‐]ть листъ | свои дати зъ риги до[‐]н‐гини и[‐]бы тамъ были тыи || [2] ваги вып8щоны · где та[‐] слышачи таков8ю до[‐]р8ю приа[‐]нъ в‐м | буд8 вине[‐] засл8говати такими [‐] рє[‐]ми

пристойными къ до труму | пожижку въшесъ млѣти мѣкомъ а гдѣ бы сѧ на то чача
въшесъ млѣти | што такого мотло трафи трумъ его кролеско млѣти пну мое мъ
млѣти|вомъ або ку ихъ млѣти пномъ раде єго кролеско млѣти и та|кѣ працы
своє лютовати не бывдъ в потребах въшесъ млѣти | єдно въша млѣть рачите
писати до менѣ яко приѧтела | своє го а затымъ сѧ дава^M на ласкава баче^H
въшесъ млѣти | пнвъ мои^x ѹ вемъ и^x ма въша млѣть рачити wпустить | п(и)са^H 8
вите^оскъ мѣца а^Bг^{cT} и^T дна |

¹⁷ Намѣши^H слуга єго кролеско млѣти | стефа^H
тимофееви^и вои^T вите^оски^H | ни³ ч^имъ бъеть ||

[адварот ліста]

Велемо^xнымъ а мнѣ ласко|вым пномъ ра^Tмано^M | бывръмистръ и въси^M |
спра^Bцамъ рат⁸ши | мѣста ри³ского ма | да^Hбы^T |

Адаптаваны варыянт публікацыі тэксту

[1]

Мои ласковые панове, 8давши слѣжбы свои во всемъ поволным, |
в(а)шней м(и)л(о)сти, моим паном, тым писанемъ моим добраго здорова
в(а)шней | м(и)л(о)сти навежам, в которомъ п(а)на Б(о)же рач(те) в(а)шу
м(и)л(о)сть щасливе и форт⁸нъливе ховати подле прозый в(а)шее
м(и)л(о)сти къ п(а)ну | Б(о)гу. Гдѣж я, будучи яко правдивый приятел
в(а)шее м(и)л(о)сти, всел(о) | доброго а справедливол(о) 8слѣговати и сприяти
хочу, также речми | пристойными къ пожижку в(а)шней м(и)л(о)сти
мѣс(т)скому. Притомъ, | мои ласковые п(а)н(о)вѣ, што (я)мъ перве сего писал
до в(а)шее м(и)л(о)сти | лист мой через мещанина вите^бскал(о) п(а)на Юра
Гуторовича, просачи и ч(о)л(о)мъ бьючи вамъ, п(а)номъ Раде рат⁸ши
в(а)шее м(и)л(о)сти риз⁸ское, ижбы в(а)ша м(и)л(о)сть рачили позволити нам
в мѣсте Ризком | 8просити якого доброго п(а)на, ижбы шн нам мистра

¹⁷ Падпісана ў канцы старонкі, з сярэдзіны радка.

доброго | змовил, который бы нам ваги, тако шалы, так и колоколы, спра|ведливыс вчинил так, тако 8 месце в(a)шее м(и)л(о)сти Ризкомъ. Где ж | в(a)ша м(и)л(о)сть, тако п(а)н(о)вε а ласковые, добрые приатели н(а)ши, того | нам позволити рачили, и за позволенемъ в(a)шее м(и)л(о)сти пан Юрка Гутроевич на тую справу 8просил п(а)на Кастора Ик8бовича, справца | месца Ризского, который тыε ваги, тако колоколы, такъ | и шалы, вжо дεй есть направеныи добрε, нижли дεй єще бεз вεдомости в(a)шее м(и)л(о)сти, всих п(а)н(о)въ Рады Ризскоε, шные ваги, | н(а)ши новыε, скалы и колоколыи, несть зваженыи и эцелеваны на скалах в(a)шее м(и)л(о)сти ваги ризскоε. За што я и повторε | в(a)ш8 м(и)л(о)сть, моих ласковых п(а)н(о)въ, покорнε прош8, а низко ч(о)л(о)мъ | бью, рачите в(a)ша м(и)л(о)сть позволити, жєбы тыε ваги н(а)ши, | новые скалы и колоколыи были зваженыи и эцелеваны, ровныи | зъ вагою в(a)шее м(и)л(о)сти ризскою. И рачили бы в(a)ша м(и)л(о)сть листъ | свой дати зъ Риги до Невгини, ижбы тамъ были тыи || /2/ ваги вып8щоны. Где я, слышачи таков8ю добр8ю приа8нь в(аше) м(илости), | буд8 винен засл8говати такими же речми пристойными к8 доброму | пожижку в(a)шей м(и)л(о)сти мес(t)ком8. А где бы са на тот час шт в(a)шее м(и)л(о)сти, | что такого могло трафит к8 его К(о)ролевской м(и)л(о)сти, п(а)ну моем8 м(и)л(о)сти|вом8, або ку ихъ м(и)л(о)сти П(а)номъ Раде его К(о)ролевской м(и)л(о)сти, и та|кеж працы своеe лютовати не б8д8 в потребах в(a)шее м(и)л(о)сти, | едно в(a)ша м(и)л(о)сть рачите писати до менѣ, тако приатела | своего. А затымъ са давам на ласкава бачене в(a)шей м(и)л(о)сти, | п(а)н(о)въ моих, и вемъ, иж ма в(a)ша м(и)л(о)сть рачити шп8стить. | П(и)сан
8 Витебск8 м(е)д(е)ца август(a) 18 дна. |

¹⁸ Наменшиj слуга его к(о)ролевское м(и)л(о)сти |
Степан Тимофеевич, войт Витебский, | низ(ко)
ч(о)л(о)мъ бъеть. ||

¹⁸ Падпісана ў канцы старонкі, з сярэдзіны радка.

[адварот ліста]

Велеможнымъ, а мне ласко|вым п(а)номъ ратманом, | б8ръмистръ и въсим |
справцамъ рат8ши | места Рицкого ма | данбыт. |

№ 6. 1560, красавіка 14. Віцебск. – Ліст бязмытыні войта Віцебска
Стэфана Цімафеевіча Лускіны да службовых асобаў усяго ВКЛ з
інфармаваннем пра тое, што Кароль і Вялікі князь вызваліў віцяблін ад
уплаты мыта і з просьбай на гэтай падставе вызваліць віцебскага
мешчаніна Івана Лук'янавіча Клушина ад сплаты мыта.

Арыгінал: LVVA, 673. f., 4. apr., 19. K., Nr. 146.
Мікрафільм: LVIA, MKF-2, Apyrašo 19, № 414—146.

Лінгвістычны варыянт публікацыі тэксту

Всімъ почестливымъ и размоітымъ ўсобне кожному часно врожонымъ
кн³емъ ў ве^лмо^жнымъ па^ломъ воеводамъ | ў старостамъ рыцеремъ
городод^ржцомъ ў шлахетнымъ п^номъ земаномъ войтамъ бу^рмистромъ | ў
ра^дцамъ наместникомъ и тивуномъ ў мытникомъ ў всімъ ў^ніст^леніямъ
заказникомъ | по всіму па^лству г^лдра н^шго великому кна³ству літо^лскому ў^н
войта ў ў^ніст^ле меша^л месца | г^лдрьскога віт^лскога приазнъ н^ша ку в^шо^н
мл^лти со всімъ добрым т^ж в^шо^н мл^лти 8зъни^ла|емъ¹⁹ жалова^ле наасн^лешо^л
г^лдра н^шго жикгимо^лта августа бо^жю мл^лтью корола по^лскога | величага^л
літо^лскога руского пруско^л жомои^лскога мазове^нкого и и^ны^х и^ж намъ ε^го
мл^лть | мыто ўпусти^л сухімъ путемъ и по рёкамъ вечно пропо^ж в^ша мл^лть
жалова^ле г^лдора | н^шого мл^лтивога ведаючи и в се^I на^ш лістъ 8глану^лши ў^н
мыта бы в^ша мл^лть | на мещаніне г^лдрьскімъ віт^лскимъ на ива^лу
лукъянови^лу клушину н^е брали и ни в чо^м его | ничимъ н^е гомовали и во
всемъ ёму в помоче даши до^лрово^лн^е его везде пропускали бо есть | ω^н правы^н
добры^н мес^л віт^лскіи и на то есмо ёму дали се^н лістъ бе^лзмы^лны^н | по^л
н^шашо^л меською печатью пса^л 8 віт^лску ле^т бо^ж нар^ж аф^л | м^лца · апрел^л
дна |

¹⁹ Так у тэксе.

^{20-II-}стфн тимофеевич | лускина воит вите²⁰|ски зо
всими меща|ны чело^m бъе^m ^{21-II 22} ||

Адаптаваны варыянт публікацыі тэксту

Всімъ почестливымъ и размоитымъ, ѿсобне кожному, часно
врожонымъ кн(я)земъ и велможнымъ паномъ воеводамъ, | и старостамъ,
рыцеремъ, горододержцомъ и шляхетнымъ п(а)номъ земланомъ, воитамъ,
бурмистромъ | и радцамъ, наместникомъ и тивуномъ, и мытникомъ, и всімъ
шт них уставленымъ заказникомъ | по всему панству г(о)с(по)д(а)ра
н(а)ш(о)го Великому Князству Литовскому штвоита, и шт всіх мещан места |
г(о)с(по)д(а)рьского Витебского приазнь н(а)ша ку в(а)шой м(и)л(о)сти со
всімъ добрым теж в(а)шой м(и)л(о)сти узънива|емъ²³ — жалованє
нааснеишол(о) г(о)с(по)д(а)ра н(а)ш(о)го Жигимонта Августа, Божю
м(и)л(о)стью Короля Польского, | Великого кн(я)за Литовского, Русского,
Пруског(о), Жомойтского, Мазовецкого и іных, іж намъ ёго м(и)л(о)сть |
мыто штустил сухимъ путемъ и по рёкамъ вечно. Протож в(а)ша м(и)л(о)сть
жалованє г(о)с(по)дора | н(а)шого м(и)л(о)стивого ведаючи и в сей наш листъ
уітанувши, и мыта бы в(а)ша м(и)л(о)сть | на мещанине г(о)с(по)д(а)рьскимъ
вітебскимъ на Ивану Лукьянавичу Клушину не брали, и ни в чом ёго |
ничимъ не гомовали, и во всемъ ёму в помоче да[в]ши до броволнє ёго везде
пропускали, бо есть | он правый добрый mest(i)ch вітебский, и на то ёсмо ёму
дали сей листъ безмытныі | под нашою местькою печатью. П(и)сан 8
Вітебску ле^t(а) Бож(а) нарож(ен)а 1560 | м(е)s(е)ца апрел(а) 14 дна. |

²⁰ Подпіс у канцы старонкі, з сярэдзіны радка.

²¹ Пазначэнне канца тэксту, т. зв. “васьмёрка”.

²² Почырк II, магчыма подпіс самога войта.

²³ Так у тэксеце.

^{24-II}-Ст(ε)ф(а)н Тимофеевич | Лускина воит Вітебскі зо всими меща|ны
челом бъет ^{25-II 26} ||

№ 7. 1575, лютага 26. Віцебск. – Ліст-пасланне войта Віцебска да Рыжской Гарадской Рады са скаргаю на рыхскіх фасоўшчыкаў (“бракаровъ”) селядцоў.

Арыгінал: LVVA, 673. f., 4. apr., 19. K., Nr. 156.
Мікрафільм: LVIA, MKF-2, Apyrašo 19, № 424—156.

Лінгвістычны варыянт публікацыі тэксту

[1]

Славу⁷ни а· 8чystivi и· добрε w⁸patreni · півε бу⁹мистры·| раи·цы и·
ла¹⁰ницы· мес·ста славного ры¹¹кого ваши¹² мл¹³там | поздровε¹⁴ ё насъ з
навеженъемъ всего доброго и· 8чystivo|стахъ ваши¹⁵ мл¹⁶ти · ради ко¹⁷нога
есу¹⁸ слышимъ^{28 29} |

Притомъ намъ ласкови^s и· мили зы^qливи півε вся рада | wселаia · славного ·
места · ри³кого поведаємъ вішε^s мл¹⁹ти :³⁰ | што^x ты^x часовъ приходилъ перед
насъ мещани^h места · | г²⁰дрьского вітебскаго семенъ и· ванави^q митгæвъ зо
всими | купцами · места · вітеб²¹скаго w²²тia^xливе жалуючиса на бра|каровъ
ваши^x мл²³ти ты^x которые бракую^r сел²⁴цы в месте | вішε^s мл²⁵ти ры³скомъ та^k
тє^x и· на вси^x купцовъ ме²⁶та ри³ко^r | которые продают а²⁷бо менаю^r купцомъ
нашимъ вітеб²⁸ским · | сел²⁹цы · про²⁰ти²⁸ товаровъ нашихъ руски^x што^x в ты^x
сел²⁹цохъ · браку вішε^s мл²⁵ти ри³кого маю^r купцы нїши вітеб²⁸скиe · великую^r
шкоду для браку вішε^s мл²⁵ти ры³кого бо ко²⁹ | вжо на бо²⁹кахъ сел²⁹цохъ
будети цеха браку вашо^r ри³кого | то^rды купцы вайши не до³⁰волаю^r ка^xноe
бо²⁹ки сел²⁹цо²⁸ | 8збивати и· гледети поведаю^r чы и^x дє^s то вжо · бракованы^M | в

²⁴ Подпіс у канцы старонкі, з сярэдзіны радка.

²⁵ Пазначэнне канца тэксту, т. зв. “васьмёрка”.

²⁶ Почырк II, магчыма подпіс самога войта.

²⁷ Магчымая памылка ў прачытанні слова, неразборліва.

²⁸ Так у тэкстце, трэба “слышшы”.

²⁹ Далей размешчаны знак канца тэкста ў выглядзе хвалістай лінii.

³⁰ Так у тэксце.

ризε месу вішε^s мл̄ти с которого того браку вашо^r ри^zко^r | великую^u шкоду
 купцы маю^t што то есть и[·] намъ добре | звєдомо 8 вите^ðску и^x бракъ віш^rε^s
 мл̄ти ри^zкии[·] на селедцы | вельми · злы^s а правε фа^ñшывы^s бо гни[·]луу и[·]
 правε злую флю^mку рыбу цехують за[·] добрую[·] и[·] те^x рыбу а^ñборжу малую
 дро^ðну[·]ю и[·] гнилую · цехую^r на добрую^u чо^r 8 вішое мл̄ти пе^pвєи[·]ε | 8 рyzε
 то^r николи не бывало бо селедцы браку лю^ðско^r и[·] тепе^p | єщε справε^ðлившы^s
 выхода^r ни^xли бракъ вішое мл̄ти | ри^zкии[·] для чо^r вси купцы[·] мε^cта вите^ðско^r
 просили нась | и^xбы^xмо w[·] то[·] мъ до вішое мл̄ти листъ н^aшъ с про^zбою пи|али
 што мы вєдаю[·]чы и^x шкоду нємалую[·] ваши^x мл̄ти | та^oко приа[·]теле^s и[·]
 суседо^ñ нши^x намъ · милε зы^qливы^x проси^m | и^xбы віша мл̄ть в то^m рачилисε
 пи^ñно 8ложившы бракаро^ñ || /2/ своихъ за то корать и^xбы сє в томъ добро^s
 славε вашое | мл̄ти некоторое нарека^ñε злое не было и[·] купцомъ с их шкода |
 не дєела но естли бысте віша мл̄ть та^oко сенаторове места | славного ·
 ризского того перестрегати не хатели w[·] томъ віша | мл̄ть · ра^qте вєдати и^x
 купцы всихъ замко^ñ · хота^r то донести | жалобою своюю г^ñдрю королю и[·]
 панамъ рядомъ их мл̄тиамъ | и^xбысε в томъ купцамъ шкода не дєела бо кгды^x
 віш^wа мл̄ть | 8 нась берете товары н^wи на бракъ сво^s ризкий чисто · | и[·]
 справε^ðливо то мусите и[·] сво^s товары намъ давати чисто | и[·] справε^ðливо такъ
 та^oко 8 нась берє[·]те а мы[·] таки^m же w[·]бы|чаємъ вішо^s мл̄ти пови^ñни будемъ
 на писа^ñε вішє чинити | та^oко суседомъ и приятелемъ свои[·] миль[·]мъ а
 заты^m иже да|ючи вамъ 8 пїна бїга в до^ñти^s вєкъ доброго здоро^ñia и[·] на всемъ |
 фа^pту^ñливо^r помноже^ñа слу^xбы свои[·] приятельские вішε^s | мл̄ти поручаемъ
 писан 8 вите^ðску року тисяча пятьсо^r се^mдеся^r пято^r м^cца фвра^ñ два^ñцать
 шесто^r днїа ∞^{31} |

³² II-εм во всε^m зы^q | па^h | вой^m мєщанε мε^cта
 | вите^ðского чоло^m бью^m II 33 | #³⁴ ||

³¹ Знак канца тэксту ў выглядзе “васьмёркі”.

³² Размешчана ў канцы старонкі, пачынаючы з сярэдзіна радка.

³³ II- -II Падпісана іншым почыркам (II). Магчыма, гэта подпіс войта.

³⁴ Пазначэнне канца тэксту.

Адаптаваны варыянт публікацыі тэксту

[1]

Славутни, а ўчыстиви, и добре шпатрени п(а)н(о)вє бурмистры, | раицы и лавницы места славного Рыжкого. Вашим м(и)л(о)стам | поздровенje штнасъ з навеженъемъ всего доброго и ўчыстиво|стахъ ваших м(и)л(о)сти ради кожнога Есу³⁵ слышимъ^{36 37}. |

Притомъ намъ ласковии и мили зычливи п(а)н(о)вє, вся Рада | шсёлата славного места Рыжкого, поведаэмъ в(а)шэй м(и)л(о)сти, | што ж тых часовъ приходиль перед нась мещанин места | г(о)с(по)д(а)рьского Витеbskого Семенъ Иванавич Митаевъ зо всими | купцами места Витеbsкого, шбажливѣ жалуючиса на бра|каровъ ваших м(и)л(о)сти тых, которые бракуют селедцы в месте | в(а)шэи м(и)л(о)сти Рыжскомъ, так теж и на всих купцовъ места Рыжол(о), | которые продают албо менают купцомъ нашимъ витеbsким | селедцы против товаровъ нашихъ руских. Што ж в тых селедзохъ браку в(а)шэй м(и)л(о)сти рицкого мают купцы н(а)ши витеbsкие великую шкоду для браку в(а)шэе м(и)л(о)сти рицкого. Бо коли | вжо на бо чкахъ селедзохъ будети цеха браку вашол(о) рицкого, | тогды купцы ваши не дозволають каждое бочки селедцов | ўзбивати и гледети, поведаючи, иж дэи то вжо бракованым | в Ризе месту в(а)шэи м(и)л(о)сти, с которого того браку вашол(о) рицкол(о) | великую шкоду купцы мают. Што то есть и намъ добре | зведомо ў Витеbsку, иж бракъ в(а)шэй м(и)л(о)сти рицкии на селедцы | вельми злыj, а праве фальшивыj, бо гнилую и праве злую флюмку рыбу цехують за добрую, и теж рыбу анборку малую, дробную и гнилую цехают на добрую, чол(о) ў в(а)шое м(и)л(о)сти первене | ў Ризе тол(о) николи не бывало. Бо селедцы браку любскол(о) и тепер | ёщє справедлившии выходят, нижли бракъ в(а)шое м(и)л(о)сти | рицкии, для чол(о) вси купцы места

³⁵ Магчымая памылка ў прачытанні слова, неразборліва.

³⁶ Так у тэкстце, трэба “слышить”.

³⁷ Далей размешчаны знак канца тэкста ў выглядзе хвалістай лініі.

Витебскол(о) просили нась, | иж быхмо ѿ томъ до в(a)шое м(и)л(о)сти листъ
нашъ с прозбою пи|сали, што мы, вѣдаочы их шкоду нѣмалую в(a)ших
м(и)л(о)стей, | та^{ко} приятелей и суседов н(a)ших, намъ мил€ зычливых,
просим, | ижбы в(a)ша м(и)л(о)сть в том рачилис€ пилно, 8ложивши бракаров
|| /2/ своихъ за то корать, ижбы се в томъ доброй славе вашое | м(и)л(о)сти
никоторое нарекан€ злое не было, и купцомъ с их шкода | не д€ела. Но естли
бысте ваша м(и)л(о)сть, та^{ко} сенаторове места | славного Ризского, того
перестерегати не хатели, ѿ томъ в(a)ша | м(и)л(о)сть ра^чте ведати, иж купцы
всихъ замков хотят то донести | жалобою свою г(o)с(по)д(a)рю Королю и
Панамъ Радомъ их м(и)л(о)стямъ, | ижбыс€ в томъ купцамъ шкода не д€ела,
бо кгдыж в(a)ша м(и)л(о)сть | ѿт нась берете товары н(a)ши на бракъ свой
ризкии чисто | и справедливо, то мусите и свои товары намъ давати чисто | и
справедливо такъ, та^{ко} ѿт нась берете. А мы таким же ѿбычаємъ вашой
м(и)л(о)сти повинни будемъ на писан€ ваше чинити, | та^{ко} суседомъ и
приятелемъ своимъ милымъ. А затым иже даючи вамъ ѿт п(a)на Б(о)га в
долгий вѣкъ доброго здорова, и на всемъ | фартунливол(о) помножена
службы свои приятельскии вашей | м(и)л(о)сти поручаемъ. Писан 8 Витебску
року тисяча пятьсот семдесят пятог(о), м(ε)с(ε)ца ф(ε)вр(ал)а двадцать
шестог(о) дніа ^{∞³⁸} |

³⁹ II-Е(го) м(илости) во всем зыч(лив€) | пан | войт, мещане места |
Витебского чолом бьют ^{II 40} | #⁴¹- ||

³⁸ Знак канца тэксту ў выглядзе “васьмёркі”.

³⁹ Размешчана ў канцы старонкі, пачынаочы з сярэдзіна радка.

⁴⁰ II- -II Падпісана іншым почыркам (II). Магчыма, гэта подпіс войта.

⁴¹ Пазначэнне канца тэксту.

КАМЕНТАРЫ ДА ДАКУМЕНТАЎ

ДАКУМЕНТ № 1

Кароткае апісанне прыкмет рукапісу

Папера. Стан захавання добры. Маюцца сляды ваксовай пячаткі, што замацоўвала ліст. Пячатка Рыжскага Гарадскога Гістарычнага Архіву (“Rīgas Pilsētas Vēsturiskais Archīvs”; 1920—30-я гады) і штамп LVVA.

На адвароце ліста архіўныя паметы канца XVI—XVIII ст. Маеца надпіс Г. Гільдэбранда: Mikolai Nemirowitsch, Starost von Witebsk und Minsk, an Riga: bittet im Namen seines Koenigs ihm einem Maurermeister zuzusenden, um ein altes Gewoelbe zu repariren, und verspricht, dass demselben alles bezahlt werden wuerde, was er fuer seine Arbeit verlangen. [1466] R. Orig. Pap. mit Spuren des briefschl. Siegel.

Скорапіс. Пісьмо выразнае. Націск моцны. У літары **a** бакавая рыска значна выступае ўверх і ўніз за межы радка. **W** мае высокую сярэдзіну, заўжды знаходзіцца на пачатку слова. Верхняя часткі літар **ъ** і **ѣ** выступаюць за межы радка. Літара **т** часам мае апушчаныя да нізу радка загіны, часам яе верхняя частка выступае за межы радку. Літара **к** перадаецца як дзве дужкі. Для перадачы **я** выкарыстоўваюцца літары **ѧ** (пасля зычных) і **ѧ** (пасля галосных); **у** – літара **ѹ** (пасля зычных) і дыграф **ѹ** (звычайна ў пачатку слова ці пасля **ъ**); **е** – **е** (найчасцей; спінка ў выглядзе нахіленай лініі) і **ѣ** (у розных пазіцыях, але звычайна перад зычным ёт (**й**), які мог мець рознае графічнае вырашэнне); **о** – літары **օ** і **ѡ** (заўжды ў пачатку слова); **і** – **и** і **ї** (перад зычным ѹйт (**й**), звычайна ў графічным вырашэнні **û**); **ú** можа перадаваць як **і**, так і **й**. Апроч цітлаў над зычнымі (для пазначэння скротаў), над галоснымі сустракаюцца надрадковыя знакі: **^**, **՝**, націск **’** (оксія). Цітла ў выглядзе акруглай дужкі.

Актавы пратакол

На адваротным баку ліста размешчаны сімвалічная інвакацыя ў выглядзе крыжыка і інскрыпцыя.

Тэкст уласна ліста мае пратакол:

- сімвалічная інвакацыя ў выглядзе крыжыка;
- інтытуляцыя;
- інскрыпцыя;
- салюты (‘наше приятельство с разъумноженьемъ м(и)л(о)сти Вашей’);
- у нарацыі вылучаецца спасылка на распараждэнне Караля Казіміра (імя не названа) і выклад абставін справы;

- як дыспазіцу можно разглядаць просьбу хутчэй даслаць майстра і выклад умоваў аплаты працы.

Заключны пратакол адсутнічае.

Гістарычны каментарый і праблема датавання

Гісторыкі архітэктуры ўжо адзначалі, што лівонскія, а менавіта рыжскія немцы зрабілі свой уклад у развіццё мураванай архітэктуры Беларусі і Вялікага Княства Літоўскага XIV ст. У прыватнасці, вельмі верагодна, што тып замкаў-кастэляў быў запазычаны ў Вялікім Княстве Літоўскім з Лівоніі, а галоўны іх будаўнічы матэрыял – вялікапамерная цэгла, прыўнесены ганзейскімі майстрамі, праўдападобна, дзякуючы запрашэнню ў 1323 г. вялікім князем Гедымінам нямецкіх спецыялістаў¹. А такія найноўшыя на той час тэхналагічныя вынаходдствы як кафля, маглі патрапіць у Полацк праз Рыгу досыць рана – у XIV ст.²

Актыўныя трансгранічныя эканамічныя і культурныя контакты па Дзвіне працягваліся таксама ў XV ст. І гэта быў не толькі гандаль³, але і

¹ Трусаў А. *Манументальнае дойлідства Беларусі XI—XVIII стагоддзяў*. Мн., 2001. С. 19; Краўцэвіч А. Замкі Гедыміна пры заходнім мяжы Літвы // *Castrum, urbis et bellum*: Зб. навук. прац. Баранавічы, 2002. С. 248; Кушнірэвіч А. Да праблемы ўплываў нямецкай готыкі на архітэктуру Беларусі і Літвы // *Castrum, urbis et bellum*. С. 255; Dziarnovich A. Castella Alboruthenica: Castle Building in Belarus at the Crossroads of Cultural Influences during the 12th to 14th Centuries // *Castella Maris Baltici* 6. Vilnius, 2004 (Archaeologia Medii Aevii Finlandiae VII). Р. 52. Пра аналогіі пішуць: Абрамаускас С. К вопросу генезиса крепостных сооружений типа кастэль в Литве // *Научные труды высшей учебной заведений ЛитССР. Строительство и архитектура*. III, № 1, 1963. Вильнюс, 1963. С. 89—90, 95; Трусаў А. А. *Старонкі мураванай кнігі*: Манументальная архітэктура эпохі феадалізму і капіталізму. Мн., 1990. С. 52.

² Гл. падрабязней: Дзярновіч А. Шляхі пранікнення кафлі на Беларусь: Да пытання беларуска—нямецкіх контактаў // З глыбі вякоў. *Наш край: Гіст.-культуралаг. зб.* Вып. 1. Мн., 1996. С. 245—250.

³ Літаратура па сярэднявечнаму гандлю на Дзвіне ўжо даволі вялікая. Назавем тут толькі асноўныя працы паводле храналогіі іх выходу: Hildebrand, Herman. Das deutsche Kontor zu Polozk // *Baltische Monatsschrift*. Teil XXII, Bd. VII—VIII. Riga, 1873. S. 342—387 (пераклад: Гильдебранд Г. Немецкая контора в Полоцке // *Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края*. Т. II. Рига, 1879. С. 44—80); Бережков М. К. *О торговле Руси с Ганзой до конца XV в.* СПб, 1879; Сапунов А. П. *Река Западная Двина: Историко-географический обзор*. Витебск, 1893; Данилевич В. Е. *Пути сообщения Полоцкой земли до конца XIV ст.* Юрьев, 1898; Goetz L. K. *Deutsch—russische Handelsverträge des Mittelalters*. Hamburg, 1916. (Abhandlungen des Hamburgischen Kolonialinstituts. Band XXXVII); Schröder A. J. Der Handel auf der Düna im Mittelalter // *Hansische Geschichtsblätter*. 1917, Jg. 23. S. 23—156; Goetz L. K. *Deutsch—russische Handelsgeschichte*. Lübeck, 1922; Dąbrowski J. *Baltische Handelspolitik Polen und Litauen im XIV—XVI Jahrh.* // *Conventus primus historicorum Balticorum*. Rigae, 16—20.VIII.1937. Acta et relata. Rigae, 1938. S. 286—291; Ivinskis Z. Die Handelsbeziehungen Litauens mit Riga im 14. Jahrhundert // *Conventus primus historicorum Balticorum*. Rigae, 16—20.VIII.1937. Acta et relata. Rigae, 1938. S. 276—285; Муравская Е. Организация торговли Риги с

абмен тэхналогіямі. Па-ранейшаму ў ВКЛ існавала патрэба ў рыжскіх майстрах-мулярах. Прыклад падобнай сітуацыі – ліст Мікалая Няміравіча, які ад імя Караля і Вялікага князя Казіміра просіць улады горада Рыгі, каб тыя прызначылі і даслалі майстра, “што бы мъль оу Вітебску склепъ вেчаный оправити”.

У другой палове XIX ст., распачынаючы апрацоўку архіўнага фонду *Moscowitica-Ruthenica*, Герман Гільдэбранд (ад 1882 г. Рыжскі гарадскі архыварыус) правёў атрыбуцыю і датаванне, у тым ліку і дакумента, які публікуеца⁴. На знешнім баку ліста, там дзе змяшчаеца інскрыпцыя (вызначэнне асобы ці асобаў, якім адрасуеца пасланне), Гільдэбранд пакінуў сваю анатацыю дакумента:

“Mikolai Nemirovitsch, Starost von Witebsk und Minsk, an Riga: bittet im Namen seines Koenigs ihm einem Maurermeister zuzusenden, um ein altes Gewoelbe zu repariren, und verspricht, dass demselben alles bezahlt werden wuerde, was er fuer seine Arbeit verlange. [1466] R. Orig. Pap. mit Spuren des briefschl. Siegels.”

“Мікалай Няміравіч, стараста Віцебскі і Менскі, да Рыгі: ад імя свайго Караля просіць прысласць яму муляра, каб адрамантаваць старое скляпенне (варыянт перакладу – сутарэнне), і абяцае заплаціць ўсё тое, што ён за сваю працу патрабуе. [1466] Р{уская мова}. Арыг{інальная} пап{ера} са слядамі пячатак, што замацоўваюць ліст”.

Філіп Шварц і Аўгуст фон Бульмерынк, якія працягнулі манументальную працу Фрыдрыха Георга фон Бунге ў выданні корпуса крыніц па гісторыі паўднёва-ўсходніх земель Балтыкі, змясцілі ў т. 12

Полоцком, Вітебском и Смоленском в XIII—XV вв. // *Petera Stučkas Latvijas Universitates zinatniskie raksti*. 1961, 40 sej., 3 izlaidums. P. 299—330; Муравская Е. Торговые связи Риги с Полоцком, Витебском и Смоленском в XIII—XV вв. // *Latvijas PSR zinātņu Akadēmijas vēstis*. 1961, Nr. 2. P. 31—42; Хорошкович А. Л. Договоры Полоцка 1405—1406 гг. как источник по истории его внешней торговли и торговой политики // *Археографический ежегодник за 1962 г.* М., 1963. С. 79—87; Дорошенко В. В. Протоколы рижского торгового суда как источник для изучения экономических связей Риги с русскими, белорусскими и литовскими землями в XVII в. // *Экономические связи Прибалтики с Россией*. Рига, 1968. С. 117—145; Павулан В. Хозяйственное и политическое значение Даугавского торгового пути в XIII—XVII вв. // *Экономические связи Прибалтики с Россией*. Рига, 1968. С. 75—94; Адащик Ф. И. Торговые связи города Витебска с Ригой в XVII—XVIII вв. // *Советское славяноведение*. Мн., 1969. С. 572—580; Choroschkewitsch A. L. Die Polozkier Urkunden aus dem ehemaligen Stadtarchiv Riga als Quelle zur Geschichte der Russisch—Hansischen Beziehungen am Ende des 15. Jahrhundert // *Neue Hansische Studien*. 1970. S. 29—57; Varakauskas R. *Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII—XVI a.* Vilnius, 1982. P. 244—290; Левко О. Н. *Торговые связи Витебска в X—XVIII вв.* Мн., 1989.

⁴ Увогуле, атрыбуцыя і датаванне былі ў цэнтры ўвагі Гільдэбранда пад час апісання дакументальнага матэрыялу фонду *Moscowitica-Ruthenica* (гл.: Иванов А. С. “*Moscowitica—Ruthenica*” в Латвийском Государственном Историческом архиве: история формирования комплекса, состав и введение в научный оборот // *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. 2004, № 3. С. 47).

Першага раздзелу “*Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*” свой рэгест дакумента⁵:

“Auf Befehl des Königs ersucht Mikolai Nemirovitsch, Hauptmann von Witebsk, den Rigaschen Rat um Zusendung eines Meisters zum Bau eines Rathauses in Witebsk: чтобы мъль оу Витебску скепъ⁶ вечаный шправити. Ohne Jahr und Tag. 1466”.

“Паводле загаду Карала Мікалай Няміравіч, стараста Віцебскі, просіць Рыжскую Раду аб прысылцы майстра дзеля будаўніцтва ратушы ў Віцебску: чтобы мъль оу Витебску скепъ вечаный шправити. Без году і дня. 1466”.

У выпадку з анатаваннем дакумента былі зроблены дзве памылкі.

Мікалай Няміравіч не атрымліваў стараства Менскага – у 1463 г. ён стаў намеснікам Віцебскім, а ў 1467 г. старастам Любуткім і Мцэнскім⁷. Менавіта так ён і названы ў інтытуляцыі ліста: “Wtъ Mиколаѣ Немировича старосты Вітебског(о) и Мцэнског(о)”. “Мценск” быў прачытаны ў XIX ст., падобна Гільдэбрантам, як “Мънск”. На падставе гэтага, увогуле даволі дакладнага апісання, быў складзены вопіс фонда, які і сёння з’яўляецца актуальным у Дзяржаўным Гістарычным Архіве Латвіі ў Рызе. Шварц і фон Бульмерынк пры публікацыі свайго тома *LEKUB* абмежаваліся ўказаннем віцебскай пасады Мікалая Няміравіча.

I Гільдэбрант, і Шварц разам з фон Бульмерынкам прадатавалі дакумент 1466 г. Праўда, Гільдэбранд заключыў дату ў квадратныя дужкі і гэтым самым пазначыў яе як мяркуемую. Вядома, што ў 1471 г. Мікалай Няміравіч атрымаў годнасць маршалка гаспадарскага⁸. Паводле прыкладаў іншых крыніц, абавязковым было б адлюстраванне ў тытулатуры гэтай новай пасады. Таксама вядома, што Віцебскім намеснікам Мікалай Няміравіч заставаўся да 1470 г. Дата, пададзеная ў *LEKUB* даволі блізкая да верагоднай. Зважаючы на гады стараства Мікалая Няміравіча ў Мцэнску, дакумент можна датаваць перыядам ад 1467 да 1470 гадоў. Адкуль Герман Гільдэбранд, запазычыў дату 1466 г.? Мяркую, што ён абапіраўся на апубліканы Карлам Эдуардам Наперскім дакумент Рыжскага арцыбіскупа ад 1466 г., дзе Мікалай Няміравіч прыгадваецца як стараста Віцебскі (“domino Nicolao nymerewacz yn vitenbeke Capitaneo”)⁹. Філіп Шварц і Аўгуст фон Бульмерынк у сваім апісанні грунтаваліся ўжо на рэгестры Гільдэбранда (спасылку на “*Rусско-*

⁵ *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch* Abt. 1, Bd. 12: 1460—1472 / Herausgegeben von Philipp Schwartz und August von Bulmerin. Riga; Moskau, 1910. № 366, S. 201—202.

⁶ Так надрукавана ў *LECU*.

⁷ Документы Московскага архива Министерства юстиціи. Т. I. М., 1897. С. 33; Petruskas, Rimvydas. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje — XV a.: sudėtis — struktūra — valdžia*. Vilnius, 2003. P. 278.

⁸ Semkowicz W. O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle roku 1413 // *Lituano-Slavica Posnaniensia*. T. III, 1989. S. 51; *Urzędniczy centralni i dostojuńcy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV—XVIII wieku. Spisy / Oprac. Henryk Lulewicz i Andrzej Rachuba // Urzędniczy dawnej Rzeczypospolitej XII—XVIII wieku. Spisy. Tom XI. Kórnik, 1994. № 507a*, s. 84.

⁹ *Русско-ливонские акты / Собранные К. Е. Напьерскимъ. Изданы Археографическою комиссиею. СПб., 1868. № 254, с. 208.*

ливонские акты” яны не зрабілі), хоць у перадачы напісання “Мънск” – “Мценск” яны былі больш асцярожнымі і вырашылі ўвогуле не падаваць гэтую пасаду-тытул.

Цяпер пра перадачу ў рэгестры і пераклад фразы “склепъ вечаный шправити”. Найбольш дакладны пераклад зрабіў Г. Гільдэбранд: “ein altes Gewoelbe zu repariren” (“адрамантаваць старое скляпенне”). Старабеларускі дзеяслоў “шправити” мае сэнс менавіта “паправіць, адрамантаваць”¹⁰. Ф. Шварц і А. фон Бульмерынк памылкова перадалі арыгінальнае напісанне слова – “скепъ”, ды зрабілі нечаканы пераклад: “zum Bau eines Rathauses” (“дзеля будаўніцтва ратушы”). Гэта вельмі прывабная версія – звязаць слова “вечаный” з інстытутам самакіравання Віцебска. І хоць вядома, што магдэбургскія права падзвінскі горад атрымаў у 1597 г., і ратушы да таго часу там не было, але можна было б меркаваць, што магло існаваць нейкае памяшканне дзеля размяшчэння старажытных органаў самакіравання (абмежаванае самакіраванне было нададзена Віцебску ў 1444 г.). Але гэта фантастычная версія. І ў дадзеным выпадку мы маем справу з памылковай інтэрпрэтацыяй будаўнічанга тэрміну. Вельмі верагодна, што “вечаный”, гэта рэдукаваная форма ад старабеларускага “ветшаный, ветчаный”¹¹ – стары, лядашчы. Такім чынам, “склепъ вечаный”, хутчэй за ўсё – “старое скляпенне”.

Працягваючы даўнью традыцыю аўтаномных зносінаў беларускіх падзвінскіх гарадоў з Рыгай, Віцебскі стараста непасрэдна сам звяртаецца да сваіх партнёраў у Рызе – бурмістраў і ратманаў. Але Мікалай Няміравіч спасылаецца на распараджэнне Каралі Казіміра “Король казаль послати къ Вашей милости”. Усё ж для падобных зносінаў беларускіх гарадоў – Віцебска і Полацка, – была патрэбная санкцыя Вялікага князя, які з’яўляўся кіраўніком знешняй палітыкі Вялікага Княства Літоўскага. Як паказваюць іншыя віцебскія лісты XV–XVI ст. у Рыгу, іх аўтары (старасты, войты і інш.) заўжды спасылаліся на Вялікага князя ў ажыццяўленні зносінаў з гэтым ганзейскім горадам. Хоць XV ст. было тым перыядам, калі гарадскія ўлады местаў Паўночнай Беларусі ў зносінах з Рыгай бралі ініцыятыву ў свае рукі¹².

Яшчэ адна традыцыйная рыса ліставання Віцебска з Рыгай – старабеларуская (“руская”) мова дакументаў. Практыка пісаць лісты ў Рыгу на гэтай мове не перапынялася з XIII па XVII ст. улучна. Віцебск і Полацк накіроўвалі лісты на “русской” мове, ужо Вялікія князі Літоўскія ў зносінах з Рыгай і Лівоніяй апрач старабеларускай выкарыстоўвалі лацінскую і (ніжне-)нямецкую мовы; Віцебскія ваяводы ў XVII ст. маглі выкарыстоўваць апрач старабеларускай таксама лаціну.

¹⁰ Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 22 / Пад рэд. А. М. Булыкі. Мн., 1983. С. 159.

¹¹ Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 3 / Пад рэд. А. М. Булыкі. Мн., 2002. С. 280.

¹² Хорошкевіч А. Л. Очерки социально-экономической истории Северной Белоруссии в XV в.: Автореф. дис... д-ра ист. наук. М., 1974. С. 10.

Але для рамонту якога скляпення запрашаўся майстар з Рыгі? Якія мураваныя аб'екты існавалі ў Віцебску ў канцы 60-х гадоў XV ст.?

У другой чвэрці XIV ст. у Віцебску адбывалася маштабнае будаўніцтва – у 1330-х гадах (?) быў абмураваны Верхні замак, а ў 1351 г. завершана ўзвядзенне мураваных сцен і вежаў Ніжняга замку¹³. Пісьмовыя крыніцы называюць ініцыятарамі будаўніцтва Верхняга замка Альгерда, а Ніжняга – яго другую жонку Улляну (“замок Вітебскіи и вежу змуровала Улияна княгиня… и муром округ обвела з баштами вынеслыми и вежами”)¹⁴. У абарончую сістэму Верхняга замку з боку Дзвіны ўваходзіла “палата мураваная” – палац князя Альгерда, на месцы якога пад час археалагічных раскопак выяўлена профільная цэгла нервюраў гатычных скляпенняў¹⁵. На гары Ламіха, што размяшчалася таксама на тэрыторыі Верхняга замку, з першай чвэрці XII ст. узвышаўся патрыманіяльны храм Віцебскіх князёў – царква Архангела Міхаіла¹⁶. У сярэдзіне – другой палове XIV ст. царква была разбурана. Не зусім ясна, як выглядала царква Архангела Міхаіла ў XV ст. Вядома, што ў другой палове XVI ст. гэта быў драўляны храм на падмурку¹⁷.

Між тым на Ніжнім замку знаходзіўся яшчэ адзін старажытны мураваны храм Віцебска – царква Звеставання (Дабравешчання), пабудаваная ў першай палове XII ст.¹⁸ Гэты аб'ект цікавы для нас тым, што пад час перабудовы ў другой палове XIV ст. на ім былі зменены і скляпенні. Сляды тых прац ў 1964 г. выявіў Георгі В. Штыхаў¹⁹. Такім чынам, у XIV ст. у Віцебску існаваў прэцэндэнт перабудовы старажытных скляпенняў.

Сам жа Віцебск і яго замкі ў канцы XIV – першай палове XV ст. з-за ўнутарных разладаў у Вялікім Княстве Літоўскім неаднаразова становіўся аб'ектам нападаў. У 1393 г. мяцежны князь Свідрыгайла барапаўся тут ад

¹³ Ткачоў М. А., Бубенька Т. С. Да пытання аб каменных умацаваннях Доўнага замка Віцебска // *Гістарычна-археалагічны зборнік*. Памяці Міхася Ткачова. У 2 ч. Ч. 2. Мн., 1993. С. 153—161; Бубенько Т. Нижний замок – экономический центр Витебска XIV—XVIII в. // *Castrum, urbis et bellum*: Зб. навук. прац. Баранавічы, 2002. С. 90—92; Бубенько Т. С. Средневековый Витебск. Посад – Нижний замок (Х – первая половина XIV в.). Витебск, 2004. С. 32; Калядзінскі Л. “Вітбеск – три стены каменные...” // *Беларускі гістарычны часопіс*. 1995, № 2. С. 25—44; Калядзінскі Л. Замак Віцебскі // *Zamek i dwór w średniowieczu od XI do XV wieku*. Poznań, 2001; Ткачев М. А. Замки Беларуси. Мн., 2002. С. 123—124.

¹⁴ Полное собрание русских летописей. Т. 32. М., 1975. С. 45.

¹⁵ Ткачоў М. Віцебскі Верхні замак // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. У 6 т. Т. 2. Мн., 1994. С. 328; Археалогія Беларусі. У 4 т. Т. 4: Помнікі XIV—XVIII стст. Мн., 2001. С. 440, мал. 214: 1, 2.

¹⁶ Гл. падрабязней: Калядзінскі Л. У. Віцебскі храм Св. Міхаіла // Весці АНБ. Серыя гуманітарных навук. 1995, № 1. С. 59—65.

¹⁷ Stryjkowski, Maciej. *Kronika Polska, Litewska, Zmodzka i Wszystkiej Rusi*. Т. 2. Warszawa, 1846. S. 58.

¹⁸ На думку П. Рапапорта, яна магла быць збудаваная ў 30—40 гадах XII ст., гл.: Раппопорт П. А. Церковь Благовещения в Витебске // Памятники культуры. Новые открытия. М., 1987. С. 522—528.

¹⁹ Археалогія Беларусі. Т. 4. С. 102. На жаль, матэрыялы даследавання гэтага пытання не апублікаваны.

кааліці і Вітаўта, Скіргайлы і Смаленскага князя Юрэя Святаславіча. Пасля ўзяцця Ніжняга замку альянты зацягнулі ў царкву Звеставання гармату і пачалі абстрэльваць Верхні замак. У рэшце рэшт горад здаўся. У 1396 г. Вітаўт зноў штурмаваў Віцебск, дзе чарговы раз знайшоў прытулак Свідрыгайла. У 1435 г. за мурамі Віцебска Свідрыгайла скаваўся ўжо ад войска Вялікага князя Жыгімонта Кейстутавіча. Горад канчаткова адчыніў брамы ў 1437 г.²⁰

Трэба думачы, што названыя падзеі прывялі да значных разбурэнняў у сістэме мураваных умацаванняў Віцебска ды іншых гарадскіх аб'ектаў. Мяркуеца, што Кароль і Вялікі князь Казімір Ягайлівіч двойчы інспектаваў Віцебск. З датамі ягоных паездак узникла пэўная блытаніна. У літаратуры замацаваліся наступныя гады – 1451 і 1469²¹. Як можна меркаваць, адной з непасрэдных крыніц інфармацыі пра гэтыя паездкі стаў Пскоўскі 3-і летапіс (Строёўскі спіс), які пад 6978 г. паведамляе: “Того же месяца генваря прииде ко Псковоу, что король тыми часы боудеть в Полочку, и Псковъ отрядя посадника псковского Стефана Офанасьевича и с бояры, к великому королю в Полочко посла генваря въ 18 день. И наеха в Полочкоу короля того же месяца 24, и пред нимъ посольство прави... и приехаше во Псков и посолство правиша того же месяца 31; а были в короля три дня на очехъ, а самъ король быль в Полочкоу отдану неделю”²². У такім разе візіт Казіміра на Падзвінне адбыўся ў студзені 1470 г., а не 1469 г.²³ Што важна, Ян Длугаш таксама ўказвае, што ў пачатку 1470 г. (без больш дакладных датаў) Казімір наведаў Полацк, Віцебск ды скіраваўся ў Смаленск²⁴. І ці не быў звязаны пошук муляра з апошнім візітам Казіміра ў 1470 г.? Бо майстра мейся прыехаць на ўласнае запрашэнне манарха. У такім разе, мы можам звузіць храналогію дакумента да 1470 года.

Праўда, каля 1450 г. у Віцебску быў пабудаваны яшчэ гатычны касцёл²⁵, але яго стан праз 20 гадоў наўрад ці выклікаў непакой.

Цяпер вельмі складана вызначыць аб'ект, для рамонту скляпення якога ў другой палове XV ст. запрашаўся рыжскі майстра. Мы можам назваць толькі найбольш верагодныя такія аб'екты з сістэмы віцебскіх замкаў і

²⁰ Гл. падрабязней: Брэжго Б. *Замкі Віцебшчыны*. Вільня, 1933. С. 10; Ткачев М. А. *Замки Беларуси*. С. 124.

²¹ Ткачев М. А. *Замки Беларуси*. С. 124; Калядзінскі Л. У. Ткачоў М. А. Віцебск // ЭГБ. Т. 2. Мн., 1994. С. 311.

²² *Псковские летописи* / Под ред. А. Н. Насонова. Вып. 2. М., 1955. С. 169.

²³ Між іншым, неабходна ўдакладніць і дату першага візіта Казіміра. Таксама пад студзенем 6978 г. Пскоўскі 3-і летапіс паведамляе, што Кароль “преже того быль за 20 год и за год, г. з. 21 год таму – у 1449 г., а не ў 1451 г.”

²⁴ Długosz, Jan. *Historiae Polonicae*. T. V (Opera omnia. T. XIV). Kraków, 1878. S. 537; Сулковска-Курасева И. Итinerарий Казимира Ягеллона (состояние подготовки) // Исследования по истории Литовской Метрики. Сб. науч. трудов. М., 1989. [III]. С. 303.

²⁵ Кушнірэвіч А. М. *Культаўае дойлідства Беларусі XIII—XVI ст.: Гістарычнае і архітэктурна-археалагічнае даследаванне*. Мн., 1993. С. 33 (аўтар спасылаецца на Тэадора Нарбута, звесткі якога патрабуюць уважлівай пераправеркі: Narbutt T. *Dzieje starożytne narodu Litewskiego*. T. 5. Wilno, 1839. S. 63).

бажніцаў. Магчыма, майстра накіроўвалі ў Верхні замак і менавіта ў старажытны палац Альгерда. Бо Верхні замак выконваў рэзідэнцыяльныя функцыі і там спыняліся гаспадары ВКЛ. На карысць версіі Верхняга замка гаворыць і тое, што рыжскага муляра запрашалі для рамонту хутчэй гатычнага будынка, чым праваслаўных цэркваў. Але гэта толькі гіпатэтычныя меркаванні і іншых факталаўгічных падмацаванняў мы не маём.

Мы бачым, што ў XV ст. у ВКЛ існавала патрэба ў замежных дойлідах. Цяжка сказаць, было гэта звязана з малалікасцю ўласных майстроў ці маштабнасцю мураванага будаўніцтва на той час. Удзел у гэтай гісторыі Мікалая Няміравіча падаецца невыпадковым – у 16.XI.1449 ён фундаваў бажніцу ў Ішкальдзі²⁶ (дадатковы запіс пра фундацыю паходзіць з 10.VI.1471)²⁷, вядомую нам сёння як адзін з унікальных помнікаў готыкі Беларусі. Такім чынам, у канцы 1460-х гадоў Віцебскі стараста ўжо меў досвед з ўзвядзеннем гатычных пабудоў.

ДАКУМЕНТ № 2

Кароткае апісанне прыкмет рукапісу

Папера. Стан захавання добры. Маюцца сляды ваксовай пячаткі, што замацоўвала ліст. Пячатка Рыжскага гарадскога гістарычнага архіва 1920-я гады) і штамп *LVIA*.

На адвароце ліста архіўныя паметы канца XVI—XVIII ст., з якіх прачытаюцца: Gerr Iwan Sapieha Wittebsker woejiwod [...] 29 Septembris. Maeцца таксама надпіс, зроблены ў XX ст. (?): Вітебск. 1508—1517.

Надпіс, зроблены Г. Гільдэбрандам: "Iwan Bogdanowitsch Sapieha, koeniglicher Marschal und Wojewode von Witebsk an Riga: dankt, dass er den Witebsker Buerger, der den Verboten zuwider Panzer ins Feindesland verkauft habe, ihm gefangen zugesandt habe, bittet, sich den Witebskern geneigt zu erzeigen und dejenigen, wekhe sich vergingen, ihm zur Bestrafung zuzusenden. Witebsk, [1508—1517] September 29. R. Orig. Pap. mit Spurendes briefschl. Siegels".

Скорапіс. Пісьмо выразнае. Націск моцны. Для перадачы ё выкарыстоўваюцца літары **є** (найчасцей), **ѣ** і **е** (заўжды напачатку слова); **я** – літары **ѧ** (пасля зычных) і **ѧ** (пасля галосных); **у** – літары **ѹ** і **ѹ** (без выразнага размежавання розніцы ва ўжыванні); **о** – літары **ѡ** і **ѡ** (заўжды ў пачатку слова). Асаблівасць графіка-арфаграфічнай сістэмы мовы дакумента – вельмі актыўнае ўжыванне надрадковых знакаў. Над галоснымі і зычнымі

²⁶ KDKW, s. 222—223; Petrauskas R. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje — XV a.* P. 278.

²⁷ KDKW, s. 312—313. Касцёл быў асвячаны ў 1471—1472 гг. ужо пасля смерці фундатара — гл.: Ярашэвіч А. Готыка ў Ішкальдзі // Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. 1985, № 3. С. 30—31; Кушнірэвіч А. М. *Культавае дойлідства Беларусі XIII—XVI ст.* С. 43.

сустракаюцца знак ^ і ^; над галоснымі – націскі ' (оксія) і ` (варыя). Паерык перадаецца праз знак " ды вельмі дакладна пазначае й.

Актавы пратакол

На адваротным бақу ліста размешчана інскрыпцыя.

Тэкст ліста мае пратакол:

- інскрыпцыя;
- інтытуляцыя;
- салютацыя (“поклон, и приазнь, и здорови, и щасты, и всего доброго розмножени вашое м(и)л(о)сти приятелей моих милых рад бых на каждый чась”);
 - у нарацыі вылучаюцца спасылка на папярэдні ліст Рыжскага магістрату (“слышал также, что ваша м(и)л(о)сть писали до насъ, иж мъщанин г(о)д(о)ра нашего Короля и Великого кн(я)за его м(и)л(о)сти витебский мимо заповедь в землю неприятелскую панцири продавал”); інфармацыя пра прысылку жыхара Віцебска на Радзіму (“ваша м(и)л(о)сть его поимавши до насъ прислали”); падзяка за вяртанне віцябляніна (“ино мы вашой м(и)л(о)сти за то велико дакъем и хочем тую приазнь вашой млости теж отдаватьт, в чом са колвек вашой млости к нам зда”);
 - у якасці дыспазіцыі можна разглядаць просьбу і надалей віцяблян, якія здзейснілі парушэнні, высылаць у Віцебск (“и наперед жедаю вашое млости жебы ваша млесь рачили до людѣ” гсдра нашого вітебских ласкавы бытили в чом бы ваша млесь не допъщали кривдъ дѣлати а ёсли бы которы” провинил ваша бы млесь рачили поимавши до насъ слати”) і абяцанне разглядаць іх справы ў адпаведнасці з распараджэннямі Караля і Вялікага князя (“мы их водлуг на8ки гсдра нашего б8дем карати”).

Заключны пратакол прадстаўлены:

- апрэкацыяй (“а с тым вашое млости приятелей моих ласцеса пор8чам”);
- datum (“П(и)сан з Вітебск8 сен(тября) 29 д(е)нь”).

Гістарычны каментарый і праблема датавання

Документ ўтрымлівае з даты толькі месяц і дзень – 29 верасня, год адсутнічае, што часта бывала ў сярэднявечным справаводстве. Першым з даследчыкаў датаванне дакумента па гадах зрабіў, праўдападобна, Герман Гільдэбранд. Пра гэта сведчыць яго анатацыя дакумента, якая была занесена ў архіўныя вопіс, дзе значыцца і сёння:

“Iwan Bogdanowitsch Sapieha, koeniglicher Marschal und Wojewode von Witebsk an Riga: dankt, dass er den Witebsker Buerger, der den Verboten zuwider Panzer ins Feindesland verkauft habe, ihm gefangen zugesandt habe, bittet, sich

den Witebskern geneigt zu erzeigen und dejenigen, wekhe sich vergingen, ihm zur Bestrafung zuzusenden.

Witebsk, [1508—1517] September 29. R.

Orig. Pap. mit Spurendes briefschl. Siegels".

Адкуль Гільдэбранд мог узяць дату [1508—1517]? Супастаўленне гадоў чыннасці Віцебскіх ваяводаў паказвае, што Рыжскі архіварыус абапіраўся на біяграфічныя звесткі ваяводы Івана Сямёнаўіча Сапегі. Вось як выглядае службовая кар'ера гэтага прадстаўніка слыннага роду:

Сапега Іван (Іашка Сапежыч, Ян) Сямёнаўіч гербу «Ліс» (* каля 1450, † а. 4.XII.1517) — пікар, сакратар гаспадарскі (1488), намеснік Браслаўскі і Жыжмарскі (1500), канцлер двара Вялікай княгіні Алена (1501), маршалак гаспадарскі (1504—1517), сакратар найвышэйшы гаспадарскі / supremus secretarius MDL (1504—1517; першы з ураднікаў ВКЛ меў такі тытул), ваявода Віцебскі (1511), ваявода Падляшскі (1514) [*Urzędnicy centralni*, nr. 539, 888, 1446, s. 237; *PSB XXXIV*, 613—618; *Wolff*, s. 42, 255—256, 262—263, 313—314; *KDKW I/1*, 695; *Полоцкие грамоты III*, с. 17; *Michalewiczowa M. Iwan (Iwaszko, Jan) [Siemionowicz Sapieha] // Dom Sapieżyński*, s. 132—140; *Груша. Службовы склад*, с. 14—17, 25, 27—28; ЭГБ 6-1, с. 224].

Як бачым, гады маршалкоўства (1504—1517) Івана Сямёнаўіча дазволілі Гільдэбранду акрэсліць апошнюю дату дакумента 1517 годам. Але адкуль узялася першая дата 1508 год? Відавочна, гэта адсылка на вайну 1507—1508 гадоў паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Вялікім Княствам Маскоўскім, бо ў тэксце выразна гучыць тэма непрыяцеля як Карала і Вялікага князя Жыгімонта, так і Рыгі ды ўсёй Лівоніі.

Але ў тэксце дакладна названа імя аўтара ліста — Іван Багданавіч Сапега, пляменнік Івана Сямёнаўіча. Гады жыцця і службовай кар'еры Івана Багданавіча наступныя:

Сапега Іван Багданавіч гербу «Ліс» (* каля 1480, † 1546) — стараста (намеснік) Браньскі (1505), пікар ці сакратар (гаспадарскі, “рускі”) (1507—1516), гараднічы Троцкі (а. 1515), маршалак гаспадарскі (1515—1541), ваявода Віцебскі (1520—1528), ваявода Падляшскі (1529 — а. 3.VIII.1541), стараста Дарагічынскі (1529 — а. 3.VIII.1541, 25.IV.1542 — 1546) [*Urzędnicy centralni*, nr. 552, 909, s. 237; *Urzędnicy podlascy*, nr. 319, 642, 1380, s. 189; *PSB XXXIV*, 618—621; *АЮЗР I*, № 96, с. 82; *Wolff*, s. 260; *Boniecki*, s. XXVI; *Малиновский, Сборникъ*, с. 253; *Груша. Службовы склад*, с. 32—33; ЭГБ 6-1, с. 224].

Прыведзеныя звесткі сведчаць, што перыяд, калі Іван Багданавіч меў урады ваяводы Віцебскага і маршалка гаспадарскага, прыпадаюць на 1520—1528 гады, і, значыць, датаванне дакумента не можа выходзіць па-за гэтыя межы.

Яшчэ больш звузіць датаванне дакумента дапамагае ўлік фактаў ваенна-палітычнай гісторыі. Храналагічна з вышэй акрэсленым перыядам стасуецца вайна 1512—1522 гадоў паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Вялікім Княствам Маскоўскім. Апошній мілітарнай акцыяй тae вайны быў

якраз паход расійскіх войскаў на Полацк і Віцебск у лютым 1520 г. І хоць ваенныя дзеянні паміж дзяржавамі спыніліся летам 1520 г. пасля місіі пасольства ВКЛ у Москве, але “Вялікае пасольства” на чале з ваяводаю Полацкім П. Кішкам прыйшло ў Москву толькі ў жніўні 1522 г., пасля чаго 14 верасня афіцыйна было заключана перамір’е на 5 гадоў. Калі ўлічыць, што Іван Багданавіч Сапега атрымаў урад ваяводы Віцебскага ў 1520 г., а стан вайны дэ-юрэ захоўваўся па 1522 г., то менавіта ў прамежак 1520—1522 гадоў можа ўкладацца датаванне дакумента.

Пасланне Віцебскага ваяводы ілюструе такую важную з’яву ваенна-палітычных адносінаў на сыходзе Сярэднявечча і пачатку Новага часу як эмбарга на зброю і тавары ваеннага прызначэння. Менавіта ў канцы XV — пачатку XVI ст. цэнтральныя ўлады розных дзяржаў нашага рэгіёну Еўропы пачынаюць сістэматычна, як мэтанакіраваную палітыку, выкарыстоўваць гандлёвую блакаду ці яе элементы супраць сваіх непрыяцеляў. Так, на працягу 20 гадоў (1494—1514) у ВКЛ існавала забарона на ўвоз у Москву каштоўных металаў²⁸. Каля 1498 г. Іван III забараніў імпарт у сваю краіну солі з Лівоніі, што наносіла значныя страты купцам балтыйскіх гарадоў²⁹. У адказ у лівонскіх гарадах была ўведзена забарона на продаж у Расію зброі і матэрыялаў, коней³⁰. 25 чэрвеня 1509 г. Лівонскі магістр Вальтэр фон Плетэнберг яшчэ раз пацвердзіў забарону экспарту ў Расію каляровых металаў (медзі, волава, свінца, таксама ў выглядзе катлоў і дроту)³¹. Перыяд вайны 1512—1522 гадоў адзначаны такой з’явой як каперства — з ініцыятывы Карала і Вялікага князя Жыгімонта гданьскія каперы ў 1519 г. арганізаваліся і пачалі нападаць на гандлёвыя караблі, якія ажыццяўлялі гандаль з Расіяй³². У такім разе, у пачатку 1520-х гадоў віцяблянін мог прадаваць панцыры, парушаючы законы сваёй краіны, а таксама Лівоніі, толькі расійскім купцам.

+ Хроніка Лівоніі Фр. Ніенштедта (Сборник Прибалтийскога края. Т. 3, с. 362-363).

У сваю чаргу, падуладныя Вялікаму князю Маскоўскаму купцы імкнуліся абыйсці забароне. 24 студзеня 1519 г. бурмістр Нарвы Фр. Корф паведамляў, што расіяне набываюць металы ды тайна запіхваюць іх у бачонкі, купляюць таксама шведскія катлы³³. Тады ж Ганс Вітэ ўбачыў, як у

²⁸ Хорошкевіч А. Л. *Русское государство в системе международных отношений конца XV – начала XVI в.* М., 1980. С. 144.

²⁹ Хорошкевіч А. Л. *Русское государство...* С. 154.

³⁰ LECU 2-1, № 741, 742 (ліст Дэрпта да Рэвеля і Рыгі); № 872 (ліст Плетэнберга Рэвелю ад 26.X.1499); *Akten und Recessse*, Bd. III, № 12, § 63, 65 (рэцэс ландтагу ад 9—12.IX.1499); Казакова Н. А. *Русско-ливонские и русско-ганзейские отношения. Конец XIV – начало XVI в.* Л., 1975. С. 212—213, 229.

³¹ LECU 2-3, № 657, s. 477.

³² РЛА, с. 329, 345; Хорошкевіч А. Л. *Русское государство...* С. 162—164.

³³ *Hanserecessse 3*, Bd. VII. Nr. 157, § 38, S. 357; Хорошкевіч А. Л. Значение экономических связей с Прибалтикой для развития северо-западных русских городов в

Ноўгарадзе ўзважваюць паўтара ласта свінцу, і палічыў патрэбным пра гэта паведаміць у Лівонію³⁴. Прыблізна гэтым жа часам (у 1514—1519) у Нарве ў івангародцаў Б. Ноценскага і Л. Малскага былі канфіскаваныя 3 беркаўцы свінцу ды 3 панцыры, набытага імі ў Таліне (Рэвеля)³⁵. Вось як гэта выглядае ў інтэрпрэтацыі намесніка Івангорада князя Аляксандра Андрэевіча Растоўскага, які пісаў да гарадской Рады Рэвеля: “Да биль мнъ челомъ тотъ же Бориско Нотенской да складнікъ его Левка Малской, а сказываютъ, что у нихъ отняли в Ругодиве [Нарве – А. Дз.] князъ Ругодівьской и посадніки товару свинцу три берковска да трі пансыри. И язъ о томъ товару к Ругодівскому князю и к посаднікомъ посылаль, и Ругодівской князъ и посадніки ответъ учініли: скажі намъ того, у кого тотъ свинецъ купленъ? И тотъ Бориско скажетъ, у кого тотъ свинецъ купленъ, и вы бы царя государя всеа Руси великого князя купцемъ управу учініли по крѣсному целованью и по перемирнымъ грамотамъ безволокидно, а взятое бы есся велели отдать”³⁶.

Такім чынам, выпадак з віцебскім мешчанінам не быў выключным і адзінкам. Супярэчнасці паміж дзяржавамі ды абмежавальная палітыка ўладаў прыводзілі да ўзнікнення кантрабанднага гандлю, і заўжды находзіліся ахвотныя падзарабіць на складанасцях.

Практыка афіцыйнай забароны паставак ваенназначных тавараў у непрыяцельскія краіны ўрэшце рэшт набыла заканадаўчае афармленне ў Статутах ВКЛ. Адпаведны артыкул “О невывоженью приправъ военныхъ до земли неприятельское” (Раздел 3, артыкул 41) быў уведзены ў Другі Статут 1566 г.³⁷ У рэдакцыі Трэцяга Статуту 1588 г. гэты быў артыкул “О выложеніе приправъ военъных(ъ) и всякого железа до земли неприятельское” (Раздел 3, артыкул 48): “Уставуемъ и вечными часы то мети хочемъ, постерегаючи того, абы зо всіхъ земль пан(ъ)ства нашага Великага Князства Літоўскага яко жидове, татарове, купцы, такъ и вси подданые наши каторога кольвекъ стану явне и таемне всякихъ броней, железа, ручниц(ъ), кось, ножовъ, стрель и всякого инога нараду военъного не выпущали и послом не продавали, с чого бы неприятель силитисе могъ. А хто бы се того смель важити над(ъ) тое росказанье и уставу нашу, тотъ ничимъ инымъ, одно горломъ каранъ быти маеть, а товары и вся маентность его маеть быти до скарбу нашага взята. А того с пильностью на всіхъ замкахъ украінъных старостове и вси врядники нашы постерегати мають. А то се разумети маеть во въпокою и подъ непокоемъ”³⁸. За выключэннем невялікіх арфаграфічных адразненнеў ды

конце XV – начале XVI в. // Экономические связи Прибалтики с Россіей. Сб. статей. Рига, 1968. С. 29.

³⁴ Hanserecessus 3, Bd. VII. Nr. 157, § 38, S. 357.

³⁵ Хорошкевич А. Л. Значение экономических связей... С. 29.

³⁶ Русская историческая библиотека. Т. XV. № 28, слп. 49—50.

³⁷ Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 году / Т. I. Доўнар, У. М. Сатолін, Я. А. Юх. Мн.: Тэсей, 2003. С. 96.

³⁸ Статут Вялікага княства Літоўскага 1588: Тэксты. Даведнік. Каментарыі. Мн., 1989. С. 136—137. Выказываю падзяку за кансультацию спн. Ларысе Жарабцовай з Днепрапятровскага Нацыянальнага Ўніверсітэту (Украіна).

назвы, тэксты гэтых артыкулаў у Статутах 1566 і 1588 г. супадаюць. Як бачым, парушэнне гэтай забароны каралася вельмі жорстка – стратай жыцця, і правіла гэтае мусіла дзейнічаць як у ваенны, так і ў мірны час.

Што чакала “нашага” віцябляніна пасля прымусовага вяртання яго на Радзіму? Падобна, таксама смяротнае пакаранне. Але чаму для Віцебскага ваяводы такім важным былі разгляд справы ды пакаранне вінаватага віцябляніна менавіта ў Віцебску? Бо гэтага патрабаваў Віцебскі земскі прывілей. Вялікі князь гарантаваў разгляд усіх крымінальных спраў віцяблянаў менавіта ў іхным месце: “Такежъ который отъ насилия жаловати будетъ намъ видблянинъ на видблянина жъ приехавъ въ Литву и безъ истца, намъ на него децкого з Литвы не слати, давати ему намъ листъ къ нашему воеводе, хотябы о смертной вине, а ему [воеводе] судити по целованью нашимъ судомъ досмотрети права (зъ) князи и бояры и мещаны, а осудивши его казнити въ Витебску по ихъ праву”³⁹.

Цяпер варта высветліць, што мелася на ўвазе пад панцырамі. У Вялікім Княстве Літоўскім пад гэтаю называю быў вядомы кальчужны даспех, ці па-просту кальчуга⁴⁰. Этымалагічна тэрмін паходзіць ад нямецкага слова *Panzer*; вядомы ў крыніцах таксама пад лацінскім тэрмінам *lorica*. Даследчыкі адзначаюць, што з 20-х гадоў XVI ст. панцыр выступае як асноўны від даспехаў. Першы Статут ВКЛ 1529 г. вызначалі панцыр як статутны мінімум ва ўзбраенні ўсіх апалчэнняў паспалітага рушэння ВКЛ: “...пахолка на добром кони, ...а на нем бы панцэр, прилбыща, а корд, павезка, а древце с прaporцом”⁴¹. Уласна тэрмін “кальчуга” пашыраецца ў ВКЛ, а таксама ў Польшчы і Расіі даволі позна – у другой палове XVI ст.⁴²

ДАКУМЕНТЫ №№ 3—5

ДАКУМЕНТ № 3

Кароткае апісанне прыкмет рукапісу

Папера. Стан захавання добры. Маюцца сляды ваксовай пячаткі, што замацоўвала ліст.

³⁹ Сапунов А. П. *Витебская старина*. Т. 1. Витебск, 1883. № 16, с. 36.

⁴⁰ Гл. падрабязней: Быхан Ю. М. *Узбраенне войска ВКЛ другой паловы XIV – канца XVI ст.* Мн., 2002. С. 76–84; Быхан Ю. *Зброя Вялікага княства Літоўскага 1385–1576*. Мн., 2003. С. 22–24. Між іншым, *Гістарычны слоўнік беларускай мовы* не раскрывае значэнне тэрміну (Вып. 23. Мн., 2003. С. 438).

⁴¹ *Pirmasis Lietuvos Statutas = Первый Литовский Статут*: Tekstai senaja baltarusių, lotynų ir senaja lenkų kalbomis / S. Lazutka, I. Valikonytė, E. Gudavičius. Vilnius, 1983. P. 90.

⁴² Swaryczewski A. *Płatnierz krakowscy*. Kraków, 1987. S. 73; Кирпичников А. Н. *Военное дело на Руси в XIII–XV вв.* Л., 1976. С. 41.

На адвароце ліста архіўныя паметы канца XVI—XVIII ст. (7 радкоў), з якіх прачытаўца: “Der Vogt Witep/sker biettet ff Wafe... 18 Junij Anno 1558. | ∞ ||”.

Надпіс, зроблены Г. Гільдэбрандам (перанесены таксама ў архіўныя воніс): “Stephan Timofejewitsch, Vogt von Witebsk, an die Rigaschen Buergermeister Juergen Padel, Hans Butte, und Hans Sbak: bittet, dem von der Witebsker Gemeinde abgesandten Buerger Jurka Hutorowitsch zu gestatten, bei einem Rigaschen Meister eine Wage nebst allem Zubehoer nach dem Muster der Rigaschen Wage zu bestellen, da die in Witebsk befindliche unbrauchbar geworden sei. Witebsk, 1558 Juni 18. R. Orig. Pap. mit Spuren des briefschl. Siegels”.

Скорапіс. Пісьмо выразнае. Націск моцны. Для перадачы ё выкарыстоўваецца літара **ε**; **я** – літары **а** і **и** (у тым ліку, заўжды ў часціцы **са**); **у** – літары **у** і **ꙗ** (звычайна на пачатку слова, але прынцыпы ўжывання абедзвюх літараў не заўжды выразна размяжкоўваюцца); **о** – літары **о** і **ѡ** (пішацца з дзвюма кропкамі наверсе; ужываецца заўжды ў пачатку слова), прыназоўнік-прыстаўка **ѡт** (з вынасным **т**) перадаецца як лігатура **ѿ**; **і** перадаецца праз **и**, толькі ў лічэbnіках сустракаецца **і**. Характэрная функцыя літары **û** – злучнік паміж словамі. Вынасная **”** адпавядае па сэнсу **й**. Асаблівасць графіка-арфаграфічнай сістэмы мовы дакумента – вельмі актыўнае ўжыванне надрадковых знакаў. Над галоснымі сустракаюцца знак **^** і знак націску **’** (оксія), таксама кропка. Таксама паміж словамі часам прастаўляецца кропка. Зычныя **г**, **п**, **т** напісаныя з дапамогаю “метаду крыжыка”, калі верхняя гарызантальная рысачка пішацца практычна па сярэдзіне літары, перасякаючы вертыкальныя рысачкі, колькасць якіх і вызначае літару (**|** у літары **г**, **||** – **п**, **|||** – **т**). Цітла ў выглядзе круглявай дужкі.

У тэксле сустракаюцца калькі-паланізмы граматычных формаў, асабліва дзеясловаў (напр., послаломъ). Але таксама выяўляецца такая рыса беларускай фанетыкі, як аканне (добраго а справядливага).

Звяртае на сябе ўвагу выкарыстанне адносна мешчаніна азначэнне пан.

Актавы пратакол

На адваротным баку ліста размешчана падрабязная інскрыпцыя.

Тэкст ліста мае пратакол:

- салютация;
- у нарацыі вылучаюцца інфармацыя пра пашкоджанне старых віцебскіх вагаў; інфармацыя пра дзеянні віцебскіх купцоў па фінансаванню вырабу новых вагаў; інфармацыя пра накіраванне ў Рыгу Юркі Гутаравіча;
- у якасці дыспазіцыі можна разглядаць просьбу дазволіць віцебскаму пасланніку выверыць віцебскія вагі ў адпаведнасці з рыжскаю шкалою.

Заключны пратакол прадстаўлены:

- апрэкацыяй (“За тымъ са до вашеи м(и)л(о)сти давамъ 8 ласкова бачене, не ра чте міа в(ашеи) м(илости) шпустить”);

- datum.

У канцы ліста знаходзіцца субскрыпцыя (“На всемъ повольный воить Витебский Степан Тимофеевич Лускина низко ч(о)ломъ бъет”).

Назіраецца тэндэнцыя знікнення інтытуляцыі ў пачатку тэксту ды заменены яе субскрыпцыяй у канцы дакумента.

ДАКУМЕНТ № 4

Кароткае апісанне прыкмет рукапісу

Папера. Стан захавання добры. Маюцца сляды ваксовай пячаткі, што замацоўвала ліст.

На адвароце ліста архіўныя паметы канца XVI—XVIII ст. (б радкоў).

Наадпіс, зроблены Г. Гільдэбрандам (?) (перапісаны таксама ў архіўны воніс): “1559, Juli 8. Витебский войт Степан Тимофеевич и витебские мещане рижскому магистрату с просьбой выверить изготовленные для них весы («вагу») по рижскому образцу и прислать их обратно в Витебск (через Динабург) за счет витеблян. Русс. ориг. с печатью”.

Скорапіс. Пісьмо выразнае. Націск моцны. Для перадачы ё выкарыстоўваецца найчасцей літара **є**, часам на канцы слова ўжываецца літара **е**, але маецца выпадак, калі гэтая літара ўжыта на пачатку слова (“ещё”); **я** – літары **ia** і **a** (звычайна ў канцы слова); **у** – літары **u** і **v** (звычайна на пачатку слова); **o** – літары **o** і **w** (ужываецца заўжды ў пачатку слова); **i** перадаецца праз **и**. Характэрная функцыя літараў **û** і **â** – злучнік паміж словамі. Вынасная **”** адпавядае па сэнсу **й**. Асаблівасць графіка-арфаграфічнай сістэмы мовы дакумента – актыўнае ўжыванне надрадковых знакаў. Над галоснымі сустракаюцца знак **^** і знак націску **’** (оксія), **՝** (варыя), а таксама крапка. Часам крапка прастаўляецца і паміж словамі (але ў гэтым дакуменце радзей). Цітла ў выглядзе круглявай дужкі.

Актавы пратакол

На адваротным баку ліста размешчана інскрыпцыя (з дадаткам словаў “тэй лист ма дан бытъ”).

Тэкст ліста мае пратакол:

- інскрыпцыя, якая ў асноўным супадае з інскрыпцыяй на адваротным баку ліста;

- салюты;

- у нарацыі ўтрымліваецца нагадванне пра ранейшую просьбу дапасавання новых віцебскіх вагаў да рижскай шкалы;

- у якасці дыспазіцыі можна разглядаць просьбу Рызе забяспечыць перавозку віцебскіх вагаў па Дзвіне праз Дынабург; формулу падзякі

мэтазгодна далучыць таксама да дыспазіцыі (“Которую тую приѧзнь в(аше) м(илости) будем ұметь заслуговат в(аше) м(илости) такими ж речми пристойными, подле справы нашое суседское”).

Заключны пратакол прадстаўлены:

- апрэкацыяй (“За тым са даёмъ на доброе бачене в(аше) м(илости) наших добродеевъ”);

- datum.

У канцы ліста знаходзіцца субскрыпцыя (“Приател в(аше) м(илости) воіт Вітебскій Стэфан Тимофеевич Лускина и мещане вітебскіе”).

ДАКУМЕНТ № 5

Кароткае апісанне прыкмет рукапісу

Папера. Стан захавання добры. Маюцца сляды ваксовай пячаткі, што замацоўвала ліст.

На адвароце ліста архіўная паметы канца XVI—XVIII ст. (8 радкоў).

Надпіс, зроблены Г. Гільдэбрандам (?) (непапісаны таксама ў архіўных воніс): “Witebsker Vogt Степан Тимофеевич bittet zu vorgunnen, ihre Wage, die zu Riga haben machen, lassen zu wiegen und mit der Rigaschen zu probiren, auch ein Schreiben zu geben, dass dieselbe zu Dunenborgk moge durchgelassen. 18.VIII. [1559] R.”

Документ № 5 напісаны тым жа почыркам, што і документ № 4.

Скорапіс. Пісьмо выразнае. Націск моцны. Для перадачы ё выкарыстоўваецца літара **є** (найчасцей), а таксама **е** (звычайна на канцы слова, ці перад ёставымі, пасля **є**); **я** – літары **я** і **а** (звычайна ў канцы слова); **у** – літары **у** і **ꙗ** (звычайна на пачатку слова); **о** – літары **о** і **ѡ** (ужываецца заўжды ў пачатку слова); **і** перадаецца праз **и**. Літары **й** адпавядаюць вынасныя літары **и**, **І**, а таксама **и** і **Ӯ**. Над галоснымі сустракаюцца надрадковыя знак **^**, знакі націску **'** (оксія) і **`** (варыя). Часам паміж словамі прастаўляеца кропка. Цітла ў выглядзе двухскатнай дужкі.

Актавы пратакол

На адваротным баку ліста размешчана інскрыпцыя (з дадаткам словаў “ма | дан быт”).

Тэкст ліста мае пратакол:

- салютацыя (“Моі ласковые панове, 8давши службы свои во все́м поволным, в(а)шёй м(и)л(о)сти, моим паном, тым писанемъ моим доброго здоровья в(а)шёй м(и)л(о)сти навежам, в которомъ п(а)на Б(о)же ра҃ч(те) в(а)шу м(и)л(о)сть щасливѣ и фортунъливѣ ховати подле прозый в(а)шее м(и)л(о)сти къ п(а)ну Б(о)гу. Где же я, будучи та̄ко правдивыій приятел в(а)шее м(и)л(о)сти, всел(о) доброго а справедливог(о) 8слуговати и сприяти хочу, так же речми пристойными къ пожитку в(а)шёй м(и)л(о)сти мес(т)скому”);

- у нарацыі ўтрымліваецца нагадванне пра ранейшую просьбу дапасавання новых віцебскіх вагаў да рыжскай шкалы, а таксама інфармацыя пра тое, што гэтая працэдура ўжо здзейсненая (“вжо дей ёсть направеныи до брε”);

- у якасці дыспазіцыі можна разглядаць просьбу Рызе выдаць ліст дзеля забеспячэння перавозкі віцебскіх вагаў па Дзвіне праз Дынабург; у якасці падзякі Віцебскі войт абавязваецца скласці Рызе пратэкцыю перад Каралём і Панамі-Радаю (“А где бы сѧ на тот час шт в(а)шее м(и)л(о)сти, что такого могло трафит къ его к(о)ролевской м(и)л(о)сти, п(а)ну моему м(и)л(о)стивому, а боку ихъ м(и)л(о)сти, п(а)номъ Раде его к(о)ролевской м(и)л(о)сти, и та[к]еж працы своею лютовать не бывай в потребах в(а)шее м(и)л(о)сти, едно в(а)ша м(и)л(о)сть рачите писати до менѣ, яко приятеля своего”).

Заключны пратакол прадстаўлены:

- апрэкацыяй (“А затымъ сѧ дават на ласкова бачене в(а)шай м(и)л(о)сти, п(а)н(о)въ моих, и вѣмъ, иж ма в(а)ша м(и)л(о)сть рачити шп[у]стить”);

- datum.

У канцы ліста знаходзіцца субскрыпцыя (“Приател в(аше) м(илости) войт Вітебскій Стэфан Тимофеевіч Лускина и мещане вітебскіе”).

З пункту гледжання актавай дыпламатыкі гэты дакумент цікавы тым, што ўтрымлівае “саманазув” падобных пасланняў – ліст.

Гістарычны каментарый да дакументаў №№ 3—5

Тэма вагавых стандартоў традыцыйна знаходзілася ў цэнтры дагаворных адносінаў беларускіх падзвінскіх гарадоў з Рыгай. Для перыяду XIV ст. гэты працэс найлепш прааналізаваны ў зносінах паміж Полацкам і Рыгаю. Дыскусія тады вялася вакол кёльнскага фунта, які нямецкая ганзейскія гарады выкарыстоўвалі ў зношнім гандлі. У сваю чаргу Рыга імкнулася стаць пасярэднікам у гандлі Падзвіння з балтыйскімі краінамі, таму была зацікаўленая ў пашырэнні ў сваіх гандлёвых падзвінскіх партнёраў рыжскіх вагавых адзінак⁴³. Каля 1400 г. у Рызе стала вядома, што Полацк перайшоў на рыжскую вагавую сістэму: “...die Borghere tho ploskau vntfangen haben den nyen punder vnn dat Coelsche punt is aff”⁴⁴. Па Віцебску такіх дакладных звестак няма і тут можна дзейнічаць толькі метадам аналогій. Паводле звестак канца XIII – пачатку XIV ст. вядома, што рыжская марка была меншая кёльнскай на 1/8⁴⁵ (204,6 гр супраць 233,8 гр). Полацк звяраў свае вагі (“скалы”) і гіры (“колоколы”) з рыжскімі, а нават і атрымліваў з Рыгі, пра што сведчыць даверчая грамата Полацка да рыжскіх уладаў у

⁴³ Левко О. Н. Торговые связи Витебска в X—XVIII вв. Мн., 1989. С. 43—45; Левко О. Н. Средневековые территориально-административные центры северо-восточной Беларуси: Формирование и развитие. Мн., 2004. С. 133—135.

⁴⁴ РЛА, № 126, S. 97 (датаванне – 1400). Ганна Харашкевіч падае дату 31.I.1399.

⁴⁵ LECUB I-12 (1301—1367). Reval, 1855. № 614.

1441—1442 гг.: “Послали есмо Коурила к вамъ по колоколы и по скалвы и про въсь нарад. А дайте намъ по старомоу”⁴⁶.

У 1558 г. Віцебскі войт піша службовым асобам Рыгі, што “купцы витебскии, зволивши сѧ вси, 8мыслили накладомъ своимъ вагу новую а справедливую вчинити, котораа бы ровна была з вагою вашеи м(и)л(о)сти рыжскою, тако скалыи, такъ и колоколыи”. Але якая вагавая сістэма існавала ў самой Рызе?

На аснове вядомых бронзовых гірак устаноўлена, што ў XIV—XVI ст. вага рыжскага фунта складала 416,5—419,0 гр. (марка 208,25—209,5 гр.). Сама ж вагавая рыжская сістэма XIV—XVIII ст. выглядала наступным чынам⁴⁷:

$$\begin{aligned}1 \text{ фунт} &= 2 \text{ маркам} = 16 \text{ унцыям} = 32 \text{ лотам} = 128 \text{ квенціням}; \\1 \text{ марка} &= 8 \text{ унцыям} = 16 \text{ лотам} = 64 \text{ квенціням}; \\1 \text{ унцыя} &= 2 \text{ лотам} = 8 \text{ квенціням}; \\1 \text{ лот} &= 4 \text{ квенціням}.\end{aligned}$$

Большыя адзінкі вагі складалі наступную сістэму⁴⁸:

$$\begin{aligned}1 \text{ пудок (лісфунт)} &= 20 \text{ рыжскім фунтам}^{49}; \\1 \text{ бярковец} &= 20 \text{ пудкам}.\end{aligned}$$

Трэба меркаваць, што віцебскія вагі ўпісваліся ў гэтую сістэму. Магчыма, у Віцебску існавалі мясцовыя назвы вагавых адзінак, адрозныя ад рыжскіх. Пакуль што Віцебска-Рыжскія акты не даюць нам адказу на гэтае пытанне.

Да біяграфіі войта Стэфана (Сямёна) Цімафеевіча Лускіна, ад імя якога сыходзілі пасланні, трэба дадаць, што ў ходзе Інфлянцкай вайны ён быў абвінавачаны ў здрадзе інтарэсам ВКЛ, але ў канчатковым выніку здолеў апраўдацца⁵⁰.

ДАКУМЕНТ № 6

Кароткае апісанне прыкмет рукапісу

Пергамент. Тэкст пашкоджаны вадою. Маюцца сляды пячаткі, што замацоўвала ліст.

⁴⁶ Полоцкие грамоты I, № 64, с. 148.

⁴⁷ Земзарис Я. К. Метрология Латвии в период феодальной раздробленности и развитого феодализма (XIII—XVI вв.) // Проблемы источниковедения. [Вып.] IV. М., 1955. С. 210—211.

⁴⁸ Тарвел, Энн. Фольварк, пан и подданный. Аграрные отношения в польских владениях на территории Южной Эстонии в конце XVI – начале XVII века. Таллин, 1964. С. 294.

⁴⁹ 1 лісфунт сялянскай вагі = 25 фунтам.

⁵⁰ Нацыянальна Гістарычны Архіў Беларусі. КМФ-18 (Метрыка ВКЛ). Воп. 1. Спр. 39. Арк. 723v.—728; Янушкевіч, Андрэй. Вайна і грамадства: адносіны насельніцтва паўночна-ўсходняга памежжа ВКЛ да палітыкі дзяржаўной улады ў перыяд Інфлянцкай вайны 1558—1570 гг. // *Castrum, urbis et bellum*. Баранавічы, 2002. С. 420.

Тэкст на адвароце ліста (7 радкоў аўтэнтычнага старабеларускага тэксту і 12 радкоў архіўных паметаў канца XVI—XVIII ст.) размыты і не чытаеца, апрач заключных словаў “...14 Aprilis Anno 1560”.

Надпіс, зроблены ў XX ст. (перапісаны таксама ў архіўныя воніс): “Войт Степан Тимофеевіч Лушина и община города Вітебска – Риге: что Иван Лукъянович Клушин (Клусин) является витебским мещанином, а потому не обязан платить никаких пошлин, – со ссылкой на привилегию, данную Витебску королем Сигизмундом Августом, согласно которой Витебск свободен от всех пошлин (“мыта”). 14.IV.1560, ориг., пергамент, с печатью, русск.”

Скорапіс. Пісьмо выразнае. Націск моцны. Для перадачы е ўстойліва выкарыстоўваецца літара **є**; я – літары **а** (найчасцей) і **и** (у пачатку слова); у – літары **у** і **ұ** (звычайна ў пачатку слова); **о** – літары **о** і **ѡ** (ужываецца заўжды ў пачатку слова); **і** перадаецца праз **и**, **і** выкарыстоўваецца толькі ў лічэбніках. Літары **й** адпавядаюць вынасная літара **”**, а таксама **û** (гэта не самастойная літара, а **и** з дыякрытыкам). Над галоснымі сустракаюцца надрадковыя знак **՝**, крапка, знак націску **’** (оксія) ў канцы слова, хоць звычайна оксія прастаўляецца ў сярэдзіне слова (прыкмета дэградацыі запазычаных візантыйскіх дыякрытыкаў). Заўважная тэндэнцыя – знікненне крапкі паміж словамі.

Актавы пратакол

На адваротным баку ліста (паводле аналогіі) размешчана інскрыпцыя (тэкст пашкоджаны).

Тэкст ліста мае пратакол:

- разгорнутая, але не персафінікаваная інскрыпцыя (“Всімъ почестливымъ и размоитымъ, юсобнѣ кожному, гасно врожонымъ кн(я)земъ и велможнымъ паномъ воеводамъ, и старостамъ, рыцеремъ, горододержцомъ и шлахетнымъ п(а)номъ земаномъ, воитамъ, бурмистромъ и радцамъ, наместникомъ и тивуномъ, и мытникомъ, и всимъ ют нихъ установленымъ заказникомъ по всему панству г(о)с(по)д(о)ра н(а)ш(о)го Великому Князству Литовскому”);
- інтытуляцыя (“ют воита, и ют всіх мещан места г(о)с(по)д(а)рьскаго Вітебскаго”);
- салютацыя (“приязнь н(а)ша ку в(а)шой м(и)л(о)сти со всимъ добрымъ теж в(а)шой м(и)л(о)сти”);
- у нарацыі ўтрымліваецца інфармаванне пра вызваленне віцебскіх купцоў ад сплаты мыта;
- у якасці дыспазіцыі можна разглядаць просьбу вызваліць на гэтай падставе віцебскага мешчаніна Івана Лук'янавіча Клушина ад сплаты мыта;
- карабарацыя (“и на то ёсмо ёму дали сей листъ безмытны под нашою месцюю печатью”).

Заключны пратакол прадстаўлены:

- datum.

У канцы ліста знаходзіцца субскрыпцыя (“Ст(ε)ф(а)н Тимофеевич | Лускина воит Вітеб|ски зо всіми меща|ны челом бъет”), выкананая іншым почыркам (II), магчыма, гэта почырк войта.

Гістарычны каментарый

Нормы па вызваленню ад мыта, на якія спасылаецца войт Віцебска, былі замацаваныя ўстаўнымі граматамі, якія выдаваліся Вялікім князямі Літоўскімі Віцебску і Віцебску ваяводству ў 1444, 1503, 1509, 1541 і 1547 гадах⁵¹. Гэтыя акты забяспечвалі віцяблянам бязмытны гандаль у межах дзяржавы. У прывілеі 1503 г. ад імя Вялікага князя пра гэта запісаны ў наступнай рэдакцыі: “...и мыта отпустили по всей отчине нашей вечно”⁵². Як бачым, дакумент 1560 г. практычна цытуе названую норму з вялікакняскага прывілея. Напэўна тое, што 31 жніўня 1559 г. на Віленскім сойме Жыгімонт Аўгуст прыняў пад сваю апеку і пратэкцыю Ордэн у Лівоніі, дало падставы віцяблянам імкнуцца да распаўсюджвання ўнутранай бязмытнай нормы на ўсю Лівонію, улучна з Рыгай. У далейшым норма вызвалення віцебскіх купцоў ад мыта і на тэрыторыі Лівоніі была замацавана ў прывілеі Віцебску на Магдэбургскае права 1597 г.: “До того, яко съ давныхъ часовъ, отъ продковъ нашихъ, королей ихъ милости Польскихъ и великихъ князей Литовскихъ обыватели мѣста Витебского мають привильи имъ наданые, которыми ихъ на вѣчные часы отъ мыть всякихъ во всихъ панствахъ нашихъ вольными учинено, котороѣ вольности они и до сихъ часовъ спокойнѣ уживають: тогда и мы тымъ теперешнимъ привильемъ нашимъ, водлугъ тыхъ же привильевъ продковъ нашихъ и водлугъ ужыванья ихъ, отъ плаченья мыть старыхъ во всихъ панствахъ нашихъ, въ корунѣ Польской и великому князствѣ Литовскомъ и въ земли Лифлянтской, въ мѣстѣхъ нашихъ князьскихъ, паньскихъ, духовныхъ и свѣтскихъ, и по дорогахъ, купцовъ мѣста Витебского вызволяемъ, и вольность имъ въ томъ здавна наданую утверждаемъ”⁵³.

Ліст бязмытны ад 14 красавіка 1560 году з’яўляеца, такім чынам, стандартным дакументам, які быў выдадзены купцу Івану Клушкину дзеля прад’яўлення ўсім службовым асобам ВКЛ. Менавіта таму ў тэксце змешчаная інскрыпцыя не персафінікаваная, а скіраваная да ўсіх кіруючых службоўцаў асобаў ВКЛ. Гэтым жа абумоўлены і матэрыял, на якім

⁵¹ Гл. аналіз: Ясинскій М. *Уставныя земскія грамоты Литовско-Русскаго государства*. Киев, 1889; Якубовскій И. Земскія прывилеі Великага княжества Литовскага // *Журнал Министерства Народнаго Просвещенія*. 1903, іюнь. Ч. 2. С. 265, 271—272, 276—278; Макараў, Максім. Віцебскае мейскае права // *Гістарычны альманах*. Т. 8. Гародня, 2003. С. 56—64.

⁵² Сапунов А. П. *Витебская старина*. Т. 1. Вітебск, 1883. № 16, с. 35. Гл. таксама: Левко О. Н. *Торговые связи Витебска в X—XVIII вв.* Мн., 1989. С. 53.

⁵³ Акты, относящіеся къ исторіи Западной Россіи. Т. 4. СПб., 1851. № 118, с. 167; Сапунов А. П. *Витебская старина*. Т. 1. № 37, с. 78. Арфаграфія паводле публікацыі.

выкананы ліст, — пергамент. У тэксце непасрэдна прысутнічае “саманазва” дакумента – “листвъ безмытны”.

ДАКУМЕНТ № 7

Кароткае апісанне прыкмет рукапісу

Папера. Стан захавання добры. Маецца след пячаткі.

Асноўны тэкст рукапісу I, на якім напісаны асноўны тэкст дакументу. Подпіс (субскрыпцыя) зроблены почыркам II і, магчыма, належыць Віцебскаму войту. На дакуменце таксама маюцца паметы, зробленыя почыркам III (падобна, што гэта почырк XIX ст.).

Скорапіс. Пісьмо выразнае. Націск моцны. Для перадачы ё выкарыстоўваюцца літары **є** (найчасцей), **€** (звычайна на канцы слова), адзін раз выкарыстана літара **ю** (е ёставанае) у пазіцыі паміж галоснымі (“своюю”); **я** — літары **я** (найчасцей) і **ѧ** (звычайна ў канцы слова); **у** — літары **у** (найчасцей) і **ꙗ** (у пачатку слова)⁵⁴; **о** — літары **о** і **ѡ** (у пачатку слова; гэтая літара часта ўжываецца з дзвюма кропкамі наверсе), прыназоўнік-прыстаўка **ѡт** (з вынасной **т**) перадаецца як лігатура **ѡ**. Над галоснымі актыўна ўжываюцца надрадковыя знакі — кропкі, якія маглі выконваць дэкаратыўную функцыю, але літара **ў** на канцы слова вельмі дакладна пазначае **й**, у іншых пазіцыях перадае проста **і**. Таксама ў дэкаратыўных мэтах выкарыстоўваюцца кропкі паміж словамі (·), але харектэрнаю асаблівасцю з'яляецца ўживанне гэтых кропак у афіцыйных назвах (напрыклад, “Рада ѿселаі · славного · места · Рижкого”). У мове дакумента праз у цэлым традыцыйную графічную абалонку праяўляеца беларускае аканне (напрыклад, “хатэли”).

Актавы пратакол

- інскрыпцыя;
- салюты;
- у нарацыі вылучаецца спасылка на зварот віцебскіх купцуў да войта са скаргаю на якасць рыжскай фасоўкі, а таксама параўнанне з добрай якасцю фасоўкі Любека;
- як дыспазіцыю можна разглядаць просьбу да Рыжскага магістрату ўсталяваць контроль над якасцю фасоўкі;
- у якасці санкцыі разглядаецца папярэджанне, што ў адваротным выпадку купцы будуць звяртацца да Карала і Паноў-Рады⁵⁵.

У Заключным пратаколе прысутнічаюць:

⁵⁴ Харектэрна, што дыграф **ѹ** ўжо не выкарыстоўваецца.

⁵⁵ Прынамсі, такую трактоўку пагрозы звароту да гаспадара дае ў падобным полацкім дакуменце Ганна Л. Харашкевіч: *Полоцкие грамоты IV*, № 92, с. 40.

- апрэкацыя (“А затым иже даючи вамъ шт п(а)на Б(о)га в долгій веckъ доброго здорова ў на всемъ фарту нливол(о) помножена службы свой приятельские вашей м(и)л(о)сти поручаемъ”);

- тапалагічная і храналагічная даты.

У частцы сведчання прысутнічае субскрыпцыя (“Е(го) м(илости) во всем зыч(ливє) пан войт мещане места Вітебскаго чолом бьют”). Калі гэта сапраўды почырк войта, то вышэй прыведзены сказ можна разглядаць і як сігнатуру.

Гістарычны каментарый

Паводле архіўнага вопісу дакумент праанатаваны наступным чынам: “Грамота бурмистров и райцев города Витебска Рижскому магистрату с жалобой на русских⁵⁶ браковщиков сельдей. Ориг. бум. русск.”

З тэксту дакумента вынікае, што гарадскія ўлады Віцебска ў асобе войта надавалі вялікую ўвагу гандлю селядцамі. Больш таго, існуе цэлая нізка падобных полацкіх дакументаў XV ст., якія сведчаць, што пастаўкі селядцоў знаходзіліся пад контролем уладаў і гэтага падзвінскага гораду⁵⁷. А ў дакуменце сярэдзіны XV ст. мы нават знаходзім аднолькавае вырашэнне санкцыі – пагроза звярнуцца да гаспадара (праўда, у полацкім лісце гэтая тэма гучыць больш моцна і ўзнёсла: “А не въсхотите ли намъ исправитиса,... оужъ пошлем до милостиваг(о) Корола. Ес(ть) оу нас wсподарь, ком⁸ нас wборонити”⁵⁸). Чаму менавіта гэтае пытанне становілася тэмаю стылістычна абвостраных лістоў?

Вынікае, што селядцы былі таварам масавага ўжытку. А паспрыяла гэтаму тая акаличнасць, што селядцы – самая распаўсюджаная на Балтыцы і ў Паўночным моры ды досыць лёгкая ў здабычу рыба. Але з-за сваёй тлустасці селядцы ў неапрацаваным выглядзе зусім не прыдатныя для захоўвання, а пад час награвання распаўсюджваюць непрыемны пах – менавіта з-за раскладання тлушчоў. Толькі ў марскіх краінах, дзе свежавылаўленыя селядцы ўжо праз адну-дзве гадзіны могуць быць дастаўленыя на рынак, іх смажаць на алеі. Але смажаць, не проста паклаўшы на патэльню, але загарнуўшы ў газетную паперу, што таксама мусіць дапамагчы пазбегнуць спецыфічнага селядцавага паху. Такія стравы гатуюцца толькі ў партовых гарадах і на адкрытым паветры, таму можна лічыць, што страваў з гарачых селядцоў практычна не існуе для большасці людзей у бальшыні краінаў. Цяпер робіцца зразумелым, якую вялікую гаспадарчую значнасць мела вынаходцтва засолкі селядцоў, пры якой гэтая рыба не толькі захоўваецца на працяглы тэрмін (у бочках – гадамі), але і набывае выдатны смак ды можа

⁵⁶ Так у Рэестры, трэба – «рижских».

⁵⁷ Полоцкие грамоты I, № 43—44, с. 122—123; № 49, с. 130; № 92, с. 184—186.

⁵⁸ Полоцкие грамоты I, № 92, с. 184, 186.

перавозіцца на любыя адлегласці⁵⁹. Традыцыя прыпісвае галандцкаму рыбаку Вілему Бейкельzonу з вёскі Берфліт у галандской Фландрый вынаходніцтва новага метаду нарыхтоўкі — у другой палове XIV ст. (памёр у 1397 г.) ён прапанаваў спосаб хуткага патрашэння селядцоў, іхнай засолкі і вельмі шчыльной укладкі ў бочкі праста на караблі. Адсюль і паходзіць выраз: “Набіцца, як селядцы ў бочку”. Новы спосаб рэзка зменшыў выдаткі на прамысловую здабычу, засолку і транспартаванне, ды зрабіў селядзец рыбай надзвычай танный, даступнай ледзь не кожнаму бедняку на Поўначы Еўропы⁶⁰. У гонар рыбака найлепшы гатунак селядца названы “беклінг”. Попыт на селядцы стымулюяўся таксама традыцыямі хрысціянскага посту, бо селядзец – тыпова посная страва.

Селядцы (Clupeidae) належаць да сямейства рыб атраду селядцападобных. Налічваюць 7 падсемействаў і каля 20 родаў, у тым ліку пузанкі, салака, сардзіны, цюлькі, шпроты, сардзінелы. Разам каля 190 відаў. У Балтыйскім моры, асабліва ў яго ўсходняй частцы, найбольш пашырана салака ці селядзец балтыскі (*Clupea harengus membras*) – рыба сямейства селядцовых, падвід селядзец атлантычны. Даўжыня да 20 см, маса да 75 гр. Салака – асноўная прамысловая рыба Балтыскага мора⁶¹. Таму праўдападобна, што дыскусіі XV—XVI ст. вяліся якраз вакол салакі.

Падобна, што ў баракальнай культуры Рэчы Паспалітай селядцы сталі метафараю таннасці ды звыкласці. Караль Станіслаў Радзівіл – Пане Каханку пахваляўся сваім уяўным раманам, які аднойчы меў з сірэнай у Адрыятычным моры. І як вынік гэтага раману нарадзілася 100 тысячай селядцоў.

Кола часу павярнулася зноў і нечакана селядцы і Віцебск зноў сталі павязанымі ўжо ў XX ст. Развітваючыся з родным Віцебскам, вясною 1907 году Шагал напісаў у сваім дзённіку: “Бывай, Віцебск! І вы – заставайцесь вы тут з вашымі бочкамі, з вашымі селядцамі... землякі!”⁶²

⁵⁹ Гл. падрабязней: Похлебкін В. В. *Кулинарны слоўтар*. М., 2002. С. 364—365.

⁶⁰ Белы, Алесь. “Дай мне булку на паўзлоты, ды прыпраў мне селядца...” // *Спадчына*. 2002, № 4. С. 6—7.

⁶¹ У Інтэрнэце балтыскім селядцам прысвечаны асобны сайт: [clupea.de - the herring network]: www.clupea.net

⁶² Шагал М. *Ангел над крышами*. М., 1989. С. 105.

Спіс словаў, якія ўстойліва пішуцца пад цітламі

б̄жε = Б(о)же

в̄шεε, в̄шεй = в(а)шее, в(а)шей

в̄м = в(ашей) м(илости), в(аше) м(илости)

г̄cдръ = г(о)c(по)д(а)ръ, г(о)c(по)д(а)ръ

г̄cдръскаго = г(о)c(по)д(а)ръскаго

к̄нзА = кн(я)зя

н̄ши = н(а)ши

м̄l = м(и)л(ость)

мл̄cти, мл̄ctь = м(и)л(о)сти, м(и)л(о)сть

п̄нвε = п(а)н(о)ве

п̄нε = п(а)не

СЛОЎНІК¹

Скарачэнні:

дзеепр. – дзеепрыслоўе

дзеясл. – дзеяслоў

зл. – злучнік

мн. – множны лік

наз. – назоўнік

прым. – прыметнік

прысл. – прыслоўе

Анборка – *наз.* рыба, гатунак селядца (№ 7).

Борзей – *прысл.* хутка (№ 1).

Бракавати, браковати – *дзеясл.* сартаваць, бракаваць (№ 7).

Бракаръ – *наз.* сартавальнік (№ 7).

Вечаный – *прым.* стары, лядашчы (№ 1).

Гомовати – *дзеясл.* спыняць, перашкаджаць (№ 6).

Дей – *часц.* маўляў, нібы; быццам, быццам бы (№ 5).

Змовити – *дзеясл.* дамовіцца (№ 1).

Зсцелеваный, сцелеваный – *дзеепрым.* вывераны, юстыраваны (№ 5).

Колоколы – *наз.* (тут) вагавыя гіры (№ 3—5).

Лавникъ – *наз.* член магдэбургскага суда прысяглых (№ 7).

Любский – *прым.* любецкі, з Любеку (№ 7).

Лютовати – *дзеясл.* берагчы (№ 5).

Мистръ – *наз.* майстра (№ 1).

Навежати; навеженье – *дзеясл.* жадаць (№ 5); *наз.* пажаданне (№ 7).

Наосвеченейший – *прым.* найяснейшы (Кароль) (№ 1).

Недоволяти – *дзеясл.* недавяраць (№ 7).

Нижли – I. *зл.* але, аднак; II. *часц.* ніж, чым. (№ 5).

Обтяжливе – *прым.* вельмі, турботна (№ 7).

Опатреный – *прым.* асцярожны, разважлівы, памяркоўны (№ 2, 7).

Оправити – *дзеясл.* парамантаваць (№ 1).

Панциръ – *наз.* кальчуга (№ 2).

Писанье – *наз.* ліст (№ 7).

Райцы – *наз.* член Рады магістрата (Рады оселой) (№ 7).

Рачити – *дзеясл.* 1. любіць, турбавацца; 2. рабіць ласку, жадаць; 3. згаджацца (№ 3—5).

Скалы – *наз.* вагі (№ 3—5).

Трафити – *дзеясл.* здарыцца, адбыцца (№ 5).

Удавши – *дзеяпрым.* закончыўшы (№ 5).

Узънивяты – *дзеясл.* паведамляць (№ 6).

Уложити – *дзеясл.* загадваць (№ 7).

Флюмка – *наз.* рыба, гатунак селядца (№ 7).

¹ У дужках пазначаны нумар дакументу, у якім ўжываецца слова.

Фартунливe, фортунъливe – *прым.* шчасна, шчасліва, удала (№ 5, 7).
Ховати – *дзеясл.* заставаца, захоўвацца (№ 4, 5).
Цеховати – *дзеясл.* фасаваць (№ 7).

СПІС СКАРАЧЭННЯЎ

АЮЗР I – Акты, относящіеся къ исторіи Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. Т. I. СПб., 1861.

ВКЛ – Вялікае Княства Літоўскае.

Груша. Службовы склад – Груша, Алесь. Службовы склад і структура канцылярыі Вялікага Княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст. // METRICIANA: Даследаванні і матэрыялы Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага. Т. I. Мінск, 2001. С. 11—45.

Малиновскій, Сборнікъ – Малиновскій И. А. Сборнікъ матеріаловъ, относящыхся къ исторіи панов-рады Великаго княжества Литовскага. Т. I—II. Томскъ, 1901—1912.

Полоцкіе грамоты – Полоцкіе грамоты XIII – начала XVI вв. / Сост. А. Л. Хорошкевіч. Вып. I—VI. М.: Институт истории СССР АН СССР, 1977—1989:

Полоцкіе грамоты I – [Вып. I] М., 1977.

Полоцкіе грамоты II – Вып. II. М., 1978.

Полоцкіе грамоты III – Вып. III. М., 1980.

Полоцкіе грамоты IV – Вып. IV. М., 1982.

Полоцкіе грамоты V – Вып. V. М., 1985.

Полоцкіе грамоты VI – Вып. VI. М., 1989.

РЛА – Русско-ливонскіе акты / Собранные К. Е. Наперскимъ. Изданы Археографическою комиссию (= Russisch-Livländische Urkunden / Gesammelt von K. E. Napiersky. Herausgegeben von der Archäographischen Commission). СПб., 1868.

ЭГБ – Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. У 6 т. Мн.: БелЭн, 1993—2003.

AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

AGAD, AR – Archiwum Radziwiłłowskie.

Akten und Recessse – Akten und Recessse der livländischen Ständetage. Bd. III. Riga, 1938.

Boniecki – Boniecki A. Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku. Warszawa, 1887.

Hanserecesse 3 – Die Recessse und andere Akten der Hansetage. Dritte Abteilung – von 1477—1530. Bd. I—IX. 1881—1913.

KDKW – Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej / Wyd. J. Fijałek, W. Semkowicz. T. I, z. 1—3. Kraków: PAN, 1932—1948.

LECU – Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch / Begründet von F. G. v. Bunge, im Auftrage der baltischen Ritterschaften und Städte

fortgesetzt von Hermann Hildebrand, Philipp Schwartz und Leonid Arbusow:

LECUB 1-12 – [Abteilung 1.] Bd. 12: 1460—1472 / Herausgegeben von Philipp Schwartz und August von Bulmerinq. Riga; Moskau, 1910.

LECU 2-1 – Zweite Abteilung, Band 1: 1494, Ende Mai – 1500 / Herausgegeben von Leonid Arbusow. Riga – Moskau, 1900;

LECU 2-2 – Zweite Abteilung, Band 2: 1501 – 1505 / Herausgegeben von Leonid Arbusow. Riga – Moskau, 1905;

LECU 2-3 – Zweite Abteilung, Band 3: 1505 – 1510 / Herausgegeben von Leonid Arbusow. Riga – Moskau, 1910.

LVIA – Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas, Vilnius / Дзяржаўны Гістарычны Архіў Літвы, Вільня.

LVVA – Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs, Rīga / Дзяржаўны Гістарычны Архіў Латвії, Рыга.

PSB — *Polski słownik biograficzny*. T. I–XXXVII. Kraków; Warszawa, 1935—1998.

Semkowicz – Semkowicz W. O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle roku 1413 // *Lituano-Slavica Posnaniensia*. T. III, 1989. S. 7—139.

Urzędnicy centralni – *Urzędnicy centralni i dostoynicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV—XVIII wieku. Spisy* / Oprac. Henryk Lulewicz i Andrzej Rachuba // *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII—XVIII wieku. Spisy* / Pod red. Antoniego Gąsiorowskiego. Tom XI. Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994.

Urzędnicy podlascy – *Urzędnicy podlascy XIV—XVIII wieku. Spisy* / Oprac. Ewa Dubas-Urwanowicz, Włodzimierz Jarmolik, Michał Kulecki, Jerzy Urwanowicz // *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII—XVIII wieku. Spisy* / Pod red. Antoniego Gąsiorowskiego. Tom VIII. Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1994.

Wolff – Wolff J. *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386—1795*. Kraków, 1885.

а – ante (лац.: перад, да – у храналогії і генеалогії).

* — дата нараджэння (у генеалогії).

† — дата сканання (у генеалогії).